

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

19.

2008.

Protiwinsky Ferenc; Ránzay Ágoston portréja

A járásbíróság épülete egykor...

(Helytörténeti Gyűjtemény)

...és ma mint óvoda

(Tóth Györgyi felvétele)

Felelős szerkesztő:
BAÁN BEÁTA

Szerkesztőbizottság:
DR. ÁCS ANNA, ELEK MIKLÓS, NÉMETH ÁKOSNÉ,
DR. RÁCZ JÁNOS, Z. KARKOVÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Városi Könyvtár és
Helytörténeti Gyűjtemény,
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA
igazgató

SZENFERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
IGLÓI JÁNOS

Ára: 300,-Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A borító fotóit
TÓTH-BENCZE TAMÁS
készítette.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
megjelenik évenként háromszor.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
Tel.: 87/340-744
E-mail cím: historia@upcmail.hu

Nyomás:
I+G Nyomda
Balatonfüred

ISSN 1587-9399

TARTALOM

Lichtneckert András:
A NŐNEMESEK – EGY TÉVHIT NYOMÁBAN:
BALATONFÜRED ÉS VIDÉKÉNEK
TÁRSADALMA..... 2

NÉMETH LÁSZLÓ SÁNDOR:
A HÁZI SZÖVETSÉG FELBONTÁSA AVAGY
PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM HÁZASSÁGI
BONTÓPERÉNEK RÖVID SUMMÁZATA..... 9

Takács Miklós:
KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT JOHN PAGET JÁNOS
(1808 – 1892)..... 14

Nagy Ferenc:
FEJEZETEK A BALATONFÜREDI JÁRÁSBÍRÓSÁG
TÖRTÉNETÉBŐL 17

Szekeres Mihályné:
A FILIPOVITS CUKRÁSZDA 19

Tóth-Bencze Tamás:
1974. JÚNIUS 3–7.: A 14. ORSZÁGOS BORVERSENY
BALATONFÜREDEN 21

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy le-
mondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

E számunk szerzői:

dr. Lichtneckert András, levéltáros, Veszprém

Nagy Ferenc, levéltáros, Budapest

dr. Németh László Sándor, levéltáros, Budapest

Szekeres Mihályné, ny. tisztviselő, Balatonfüred

Takács Miklós, önkormányzati képviselő,
Balatonfüred

Tóth-Bencze Tamás, könyvtáros, Balatonfüred

LICHTNECKERT ANDRÁS

A NŐNEMESEK – EGY TÉVHIT NYOMÁBAN

BALATONFÜRED ÉS VIDÉKÉNEK TÁRSADALMA

Mivel az 1848 előtti magyar társadalomban európai összehasonlításban is magas (5%) volt a nemesek aránya, és a legnagyobb részük paraszti sorban élt, elterjedt a nemesek és jobbágyok közötti házasság. Ennek jelentőségét kiemelve Mályusz Elemér a régi magyar társadalmi élet minden kaszt-szerűséget nélkülöző voltáról írt, s ennek szerinte kellően ki nem emelt jellemző vonása, hogy a nemes leánynak jobbágy sorban lévő férje a leánynegyed alapján nemes lett.¹

Werbőczy a nemesek magvaszakadása kapcsán követendő eljárásról szólva Hármaskönyvébe iktatta Ulászló dekrétumát a leánynegyedről. Eszerint a nemes leány férjhezmeneteléig el kellett különíteni részére az atyai házat az atyai birtokok negyed-részeivel. Férjhezmenetele után a negyed iránti jogát készpénzben kellett kielégíteni, de ha birtoktalan, azaz nem nemes emberhez ment feleségül, akkor „*az ország szokása szerint, a leánynegyed fejében kiadandó jószág résznek örökjogát kell nyernie és annak tulajdonában maradnia*”. Ennek feltétele a testvérek és vérrokonok beleegyezése a birtoktalan emberrel való házasságba, mert ha ez hiányzott, akkor a nemes leány csak pénzbeli kielégítésre tarthatott számot.²

Azok a történetírók, akik a középkori társadalmi rétegek helyzetével foglalkoztak, abban általában megegyeztek, hogy a nemes famíliákba beházasodó nemtelen férfiakat és e házasságból származó utódokat környezetük nemesnek tekintette.³ Bónis György szerint a magánkézből eredő birtokadományozás is nemessé tette a megadományozottat. „*A leánynegyed természetben kiadása az atyafiságba való befogadással volt egyértelmű.*” S „*a polgár- vagy paraszt származású férjet és nemes asszonytól származó gyermekeit is nemesi jogokkal ruházta fel.*” Hozzáteszi azonban, hogy az ily módon létesített nemesség rendi szempontból nem volt egyenértékű a királyi adománnyal történt nemesítéssel.⁴ Ez már csak azért is így lehetett, mert a nőnemesekeket a királynak nemesítenie kellett ahhoz, hogy igazi (veri) nemesekké válhassanak.⁵

Nem minden előzmény nélkül, de Werbőczy Hármaskönyvében már ez olvasható a vegyes házasságokról: „*Azok, a kik csak nemes anyától, de paraszti állapotú atyától származtak, nem mondatnak valóságos nemeseknek.*” „*Megfordítva pedig, a*

nemes atyának nem nemes anyával nemzett fia i gazi és valóságos nemesek.” Meg is magyarázza ezt: „*Mert az atya a nemző, míg az anya a nemzésnek csak alakot ad és szolgáltat.*”⁶ A magvaszakadás kapcsán pedig azt írja, hogy „*mag alatt csak a fi-, nem pedig a nőág értendő.*” „*Ennek az oka pedig abban keresendő, hogy természet szerint a férfinak bőségebb magvából (többnyire) fiúvadék fogantatik; ellenben az asszony magvából leány szokott születni. Helyesen mondható tehát arról, a kinek fiúgyermek nincs, hogy magva szakadt (még ha leányai volnának is). Innen van az is, hogy a nemes atyától és nem nemes anyától származott fiak igaz nemeseknek tekintetnek, s atyjok családját és állapotát követik; de nem megfordítva, mint ezt föntebb világosan kifejtettem.*”⁷

Mielőtt meglepődnénk vagy felháborodnánk a Werbőczy-féle felfogáson, vegyük figyelembe azt, hogy a vegyes házasságokból származó utódok közötti különbségtétel egyfelől biztosította a nemesi jószág birtoklásában a folytonosságot, másfelől megakadályozta a nemesi osztály teljes felhígulását.

A nemesemberhez feleségül ment jobbágyasszonyok vagy polgárleányok által szült utódok nemesek lettek, emiatt ezek az asszonyok nem sok gondot okoztak a feudális társadalomban, és meglehetősen ritkán fordulnak elő a levéltári forrásokban. Ha egy nemes leány jobbágyhoz ment feleségül, akkor a magyar jog szerint megőrizte a nemességét – nem így a lengyel és a német jog szerint.⁸ Gondot a vegyes házasságokat kötő, nem nemesi származású férfiak okoztak, akik nem csak adózó, hanem a feleségük vagy anyjuk után nemesi vagyonnal is rendelkeztek, emiatt adóztatásuk, teherviselésük és a nemesi felkelésben való részvételük kapcsán gyakran előfordulnak a 18. század elejétől a vármegyei közgyűlési iratokban.

Az agilis szó jelentésváltozása

Az agilis szó eredeti jelentése *sebes, gyors, fűrge, serény* stb. Bartal középkori szótárában az agilis *szabados, fél nemes, nő nemes*, akiket megkülönböztettek a jobbágyoktól (*providi*) és néha azonosítottak a szabadosokkal (*libertini*).

A 16. századig a nőnemeseeknek („feleségük vagy anyjuk után nemesek”) nem volt saját neve. Erdélyben a 16. században a szegény nemeseket nevezték agiliseknek. A 16–17. században az agilisek a katonáskodó nem nemesek. Ilyen volt a füredi Vörös András is, akinek a jobbágytelkét 1612-ben a tihanyi apát felszabadította minden szolgálat alól, és arra kötelezte, hogy minden évben egy hónapon keresztül saját költségén öt hadba kísérje.⁹ Még 1643-ban is a veszprémi püspök a sümegi várban szolgáló katonáinak a nem nemes részét agiliseknek nevezte.¹⁰ II. Ferdinánd Bécsben figyelembe véve agilis Újhelyi Mihály hűséges szolgálatait, őt és Újhelyi Jánost 1626. március 14-én a Magyar Királyság nemesei közé felvette és nekik címerlevelet adományozott, amelyet Trencsénben, Nyitra vármegye közgyűlésén kihirdettek. Újhelyi Mihály is minden bizonnyal a katonai szolgálataiért, vitézségeért kapta a nemességet és a címerlevelet (armálist). A címerlevelet 1717. március 18-án Újhelyi András Nemes Kápolnás Takácsiban (Takácsi, Veszprém m.) lakó nemes Veszprém vármegye közgyűlésén bemutatta, 1808. november 20-án pedig Füreden Kuthy Pál Zala megyei főszolgabíró készített róla másolatot. Már ekkor részben olvashatatlan volt a címer leírását tartalmazó rész. Később továbbá károsodást szenvedett. Ma a Balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteményben őrzik.

Hogy az *agilis* mikortól kezdve jelentette a nőnemeseiket, nem lehet pontosan megállapítani. A történeti Zala megyéhez tartozó, de főleg a Veszprém megyei vidékiek (*extraneusok*), végvári katonák által birtokolt és művelt csopaki szőlőhegyen 1644 és 1709 között 130 adásvételben szereplő 261 személy közül 48 ismeretlen státusú, 59 nemes (22,6%), 55 jobbágy (21,2%) volt. Ezeken kívül még 99 személynek ismerjük a státusát: 86 személy (32,9%) a vitézlő (*strenuus*) rendbe tartozott, 13 pedig *agilis* (5,0%) volt. A Balaton-felvidéken a 17. század második felében – a többi szőlőművelő településre vonatkozó források szerint is – a katonáskodó nem nemeseket a vitézlő (*strenuus*) jelzővel illették, így az *agilis* megjelölés felszabadult és új jelentést kaphatott. Emiatt ezekben a forrásokban szereplő agilisek már nőnemeseek voltak.¹¹

Az agilisek létszáma

Az agilisek csak azokon a vidékeken szaporodhattak el, ahol nagyobb számban éltek egytelkes (kúriális) nemesek. Ilyenek voltak a Dunántúlon a végvári vonal mentén elhelyezkedő vármegyék is. A férfitlakosságon belül 5% felett volt a nemesek

aránya Veszprém (13,2), Zala (6,9), Vas (6,8) megyében, míg a török hódoltság következtében Baranya csak 0,7, Tolna 2,1, Somogy 2,5%-nyi nemességgel rendelkezett.

Zala megye kúriális falvai Degré Alajos megállapítása szerint négy csoportban helyezkedtek el: 1. a régi gyepűvonal mentén, a nyugati határszáron, Vas megye szomszédságában, 2. a Göcsejnek nevezett vidék „szeg”-es településein, 3. Zalaegerszegtől délre vonalszerűen összefüggő falvakban, 4. a Balaton-felvidék káli medencéjében.¹² A megállapítást ki kell egészíteni azzal, hogy a Balaton-felvidék keleti felén több olyan település volt, amelyeknek volt ugyan földesura, ezért jobbágylakossága is, de elszaporodtak bennük a kurialista nemesek, aminek következtében ezek a falvak vegyes lakosságúvá (nemesek, agilisek, jobbágyok) és részben kurialistákká váltak. Ilyen volt Balatonfüred, Alsóörs, Kövesd. Ritka eset a ma Csopakhoz tartozó Kövesd, amely kurialista jogállású településen agilis többségű lakosság élt.¹³

Az agilisek létszámának meghatározása nem könnyű feladat. A 17–18. század fordulójának zavaros viszonyai közepette nehéz megfogni őket a forrásokban.

Zala megyében a nemesség és a jobbágyság háttérmezsgyéjén élő agilisek helyzete, adózó sorba való lesüllyesztése nem sokkal a nemesség 1730 körül lezajlott revíziója után történt. A nemességvizsgálatok során személyenként kellett igazolni a nemesi származást, s ekkor tisztázódott az agilisek hovatartozása is.

Először 1736-ban a fegyverváltság miatt elrendelt összeírásból kapunk képet róluk.

Balatonfüreden ekkor 14 nőnemest írtak össze.

Az adózók 1828. évi országos összeírásában egyes falvakban megjelölték az adózók közül az agiliseket, más falvakban, ahol bizonyíthatóan nagyobb számban éltek, nem jelölték meg őket, még említést sem tettek róluk. Így történt ez Balatonfüreden is.

Zala megye 1840. évi adóösszeírásában felvettek egy rovatot, amelyben feltüntették az *agilis* jövedelmet. Az *agilis* jövedelemmel rendelkezők száma mindenütt meghaladta az 1828. évi összeírásban agilisként megjelöltek számát. A feudális kori összeírások közül a nemesi összeírásokban az agiliseknek azok a javai szerepelnek, amelyek birtokába a feleségük vagy az anyjuk után jutottak. Az állami adóösszeírásokban fordított a helyzet: csak az adóköteles birtokok lettek összeírva. Emiatt lehetséges, hogy egy *agilis* a nemesi összeírás-

ban telkes gazdaként, az adóösszeírásban zsellérként szerepel.

Szabó Béla kiváló tanulmányában az agilisek számának meghatározásakor abból indult ki, hogy a 18. századi összeírásokban a libertinusok (szabadosok) és az agilisek (nőnemesek) ugyanazt a réteget jelölték. A libertinus és agilis megjelölésnek ugyanazon személyre való használatára vannak példák a 18. század első feléből, de nézetem szerint az 1736. évi összeírásban a libertinusok és az agilisek nem azonosíthatóak. Pl. az 1736-ban libertinusnak tekintett Keszthely mezővárosi lakosság nem lehetett agilis. Ugyanazon faluban libertinusokat és agiliseket is összeírtak, ami kizárja a két fogalom azonosságát. Emiatt az agilisek száma a nemesekénél alacsonyabb lehetett Zala megyében a 18. században.¹⁴

A házasság: a rang és a szabadság szövetsége

A Balaton-felvidéki vegyes lakosságú falvakban a társadalom meghatározó részét alkották az agilisek. A falu társadalmában ez a réteg kettős kötődésű volt: a 18–19. században a jogi helyzete szerint az állami és vármegyei adózást teljesítő jobbágyokhoz állt közelebb, ugyanakkor a házassága és a nemes-agilis közbirtokosságba való befogadása miatt a nemességhez is erősen kötődött.

Magától értetődő feltevés szerint ez a réteg úgy jött létre, hogy a ranghoz társult a vagyon, tehát az elszegényedő, mert csak a leányegyeddel rendelkező nemes leányok férjhez mentek a falu módosabb jobbágycsaládjainak fiaihoz. Ezek indítóoka a kölcsönös vonzalmon kívül elsősorban az a tény, hogy a jómódú jobbágyfi anyagilag is segíti a szegény nemesi rokonokat.¹⁵

Ez a feltevés egyáltalán nem igazolható az 1828. évi országos összeírás adataival. Azokban egyetlen alsóörsi, kövesdi stb. telkes jobbágyinak sem volt nemesi származású felesége, a földdel és állatállománnyal bíró telkes jobbágyok között nem volt egyetlen agilis sem. Ezzel szemben Alsóörsön 41 házasság közül 21, Kövesden 27 házasság közül 16 agilis volt.¹⁶ 1840-ben Alsóörsön 23, Kövesden pedig 34 adózó közül 29-nél találtak agilis jövedelmet.

Hasonló adatokat Zala megyének főleg a lövői járásában lévő falvaiból kaphatunk. Baksa, Czup és Győrfa nemesi helységeiben 20 házasság közül 18 agilis, 10 házatlan zsellér közül 2. Barabáson 6 telkes jobbágy, 23 házasság és 1 házatlan zsellér él, mind a 24 zsellér agilis. Boldogfán 26 házasság közül 24 agilis, 12 házatlan zsellér közül 4. Déde-

sen 12 zsellér közül 10 agilis, Kozmadombján mind a hét zsellér agilis. Nemesnépen 13 agilis él. Szentgyörgyvölgye településen 2 telkes jobbágy él, 15 házasság közül 10 agilis.

A nemes leányok azokhoz mentek férjhez, akiket a korábbi forrásokban árendásoknak, libertinusoknak is szoktak nevezni, esetleg a telkes jobbágyok fiaihoz. Az utóbbi esetben azonban a jobbágyfiúk nem vihették magukkal a jobbágygazdaságot vagy az abból reájuk eső részt.

A zsellérekkel való házasodás okai

A kiváltságolt nemesi rendből származó leányok a vagyon szerinti hierarchiában legalul álló zsellérekkel házasodtak össze, így a gazdasági érdekeikkel látszólag ellentétesen cselekedtek. Azok a nemes leányok azonban, akik zsellérekhez mentek férjhez, csak a későbbi, polgári értékrendnek és választásnak nem megfelelő módon cselekedtek, s korántsem magától értetődő, hogy a polgári társadalom előtt, a nemesek és jobbágyok világában is rosszul döntöttek volna.

1. Ha egyetlen szóval kell válaszolni a miéltre, akkor talán a „rendszeridegen” kifejezést lehetne használni, azaz a 18. század elejétől 1848-ig tartó másfél évszázadnyi idő alatt a feudális rendszer működése eleve kizárta a nemes leány és a telkes jobbágy házasságát. A feudális rendszerben ugyanis a telkes jobbágy azért rendelkezik nagyobb belső telekkel, több szántófölddel és állatokkal, azaz jobbágytelki állománnyal, mert elsősorban ő viseli az állami, vármegyei és földesúri terheket.

E terhek közül a termény- és pénzadó nem befolyásolja a telkes jobbágy életvitelét. A robot azonban súlyos teher, évi 52 nap ígás napszám, de ha nincs megfelelő igaerő, akkor évi 104 nap kézirobot, ami azonban meghatározott feltételek mellett (pl. a földesúr kifizeti a túlteljesítést) több is lehet. Ennek következtében a jobbágy napi-rendjét, gazdálkodását, életvitelét kénytelen alárendelni a földesúr szükségleteinek, ami a mindennapokban azt jelenti, hogy a házában megjelenő ispán vagy az uraság gazdája hetente 1–2 nap kiharcolhatja robotmunkára.

A telkes jobbágygazdát és családját sújtó másik, az előbbinél is kellemetlenebb teher a katonai beszállásolás. Még a 18. században, a kőépítkezés terjedése után is a falusi házak szinte kivétel nélkül egyszobásak. Ennek figyelembevételével érthető meg az, hogy a beszállásolás pokollá tette az adózó életét.

2. Ha ezeknek a terheknek és mindennapi követelményeiknek a viselésében nem kívánt részt venni a nem nemesi származású emberhez férjhez menő nemes leány, akkor nem maradt más választása, mint az, hogy zsellérhez ment feleségül, azaz a nagyobb vagyron helyett a szabadságot választotta. A zsellér, ha földesúri alattvaló, a robotterhe a telkes jobbágyéhoz képest elhanyagolható (évi 18 vagy 12 nap). A katonai beszállásolás ugyan személy szerint terhelte őket, mint az adózó rend tagjait, de pl. Veszprém megyében a 18. század elejétől e teher viselése alól – pénzfizetés ellenében – felmentették az agiliseket. Így a nemesi szabadságnak sokkal inkább megfelelt a földesúri és állami szolgáltatásokkal kevésbé terhelt vagy azoktól jóformán mentes zsellérek jogi helyzete, elsősorban azért, hogy a földesúri hatalomnak a földesúri tisztek által közvetített intézkedéseit és a beszállásolás terheit nem kellett a mindennapi életükben lépten-nyomon elviselniük.

3. Nemcsak a presztízis, hanem a gazdálkodás szempontjából is nagy jelentősége volt ennek. Míg a telkes jobbágy munkaerejének tekintélyes részét minden évben lekötötte a robot, addig a zsellér, árendás, libertinus munkaereje felszabadult, meg tudta művelni felesége örökölt jószágát, szerezni tudott magának, ha nem volt, elsősorban szőlőt, vagy gyarapítani tudta a családi vagyont. Emiatt a nemes leányok lényegében „munkaerőhöz” mentek férjül.

4. Nem hagyható figyelmen kívül a földesúr sem, aki szívesebben látta, ha a nemes leányok zsellérfeleségek lettek, mint ha a telkes jobbágyaihoz mentek volna férjhez. A nemesi és a paraszti jószág egy kézen vagy családban való keveredésétől a földesúri igazgatás egyenesen irtózott. Látni lehet ezt a szőlőhegyi jegyzőkönyvekben feljegyzett földesúri rendelkezésekből, de felhozhatók esetek az alsóörsi jobbágycsaládok életéből is. A földesurak és tisztjeik attól tartottak, hogy a jobbágytelki állományba nem tartozó irtásföldek a vegyes házasságokban jobbágyi kézzől nemesi kézre kerülhetnek. A szorgalmas, birtokát gyarapítani akaró falubeliek foglalás által vették igénybe a közösségi földeket, amelyek a művelés alá vétel után az elévülési idő (*praescriptio*) lejártával a tulajdonukká váltak. Ezt a folyamatot a földesurak kevésbé tudták ellenőrzésük alatt tartani, mint a jobbágytelki állományt. Előfordult, hogy irtásföldek adásvétel útján jobbágyi kézzől nemesi kézre kerültek, és az új tulajdonos azt nemesi földdé változtatta.¹⁷

Az irtásföldek a vegyes házasságokban öröklés útján is nemesi kézre kerülhettek. 1802-ben a tihányi apátság úriszékén néhai Vörös János négy fia vissza akarta szerezni az őseik által foglalt irtásföldeket, amelyekben apjuk testvérének három leánya is részesült, akik közül az egyik nemesemberhez ment férjül, így az irtásföld nemesi tulajdonba került. A négy testvér a férfiági öröklést akarta érvényesíteni oly módon, hogy kifizetik az irtásbért, 4 ezüstforintot a leányoknak.¹⁸

Az agilisek helyzete Veszprém és Zala megyében

A vármegyék nem egyformán kezelték az agiliseket. Ahol sokan éltek, mint Zala megyében, ott adózásra szorították őket azon az alapon, hogy az adóterhek a személyhez és nem a fundushoz kötődtek, azáltal az agilisek feleségük nemesi javai után is adófizetésre kötelezhetők. Az 1741. évi nemesi felkelés után, amelyben az agilisek is részt vettek és így kettős terhet viseltek, Zala megyében évszázados, de eredménytelen küzdelmet indítottak az állami adó, a *contributio* alóli mentességük kivívásáért.¹⁹

Veszprém megye nemesi közgyűlése az 1768. évi úrbérrendezés előtt négy alkalommal foglalkozott az agilisek ügyével. Ennek során pénzfizetés ellenében lehetővé tette a kvártélyadás kötelezettsége alóli felmentésüket, különválasztotta őket az egyházi nemesektől (*prédialistáktól*), akiket a címerleveles nemesek (*armalisták*) módjára kellett kezelni, ezzel szemben az agiliseket az adózók sorába helyezte.²⁰

1760-ban a (somló)vecsei egyházi nemesek (*prédiálisok*) és a libertinusok a királynőhöz folyamodtak amiatt, hogy ők a címerleveles nemesek módjára taxát fizettek és a nemesi felkelés költségeihez is hozzá szoktak járulni, ugyanakkor a szabad fundusaikat összeírták és a parasztok módjára adóztatták. A vármegye feliratot küldött a Helytartótanácsnak, amely szerint a prédialistákat az armalista nemesek módjára kezelik, az agiliseket pedig emberemlékezet óta adóztatják, a kondíciójukat illetően pedig feltűntették, hogy a katonai terhek alól mentesek, amiért személyenként egy rajnai forintot fizetnek.

1760 decemberében Tersztyánszky József főszolgabíró a takácsi, acsádi, alsó- és felsőgörzsönyi és másutt lakó agiliseket nem tudta összeírni. Emiatt figyelmeztették őket, ha ellenszegülnek, a megyegyűlésre idézik őket. Az 1761. január 26-án tartott megyegyűlésen az összeírásnak ellenszegülő agiliseket személy szerint beidézték a március 9-i

Veszprémben megtartandó törvényszékre, ahol ügyészi vádat emeltek ellenük. Az ellenszegülő agilisok személyükben bűnhődtek, 25 pálcára ítélték őket. A korifeusokat, az acsádi Kiss Mihályt és Szalay Istvánt, a tapolcafői Oszodi Jánost a vármegye katonái elfogták és a vármegye tömlöcébe zárták. Megkapták büntetésüket, a testi fenyítést, ami mindenki előtt világossá tette paraszti voltukat.²¹

A Hetesiek és az Újhelyiek példája

Ha egy Balaton-felvidéki agilis családnak, az alsóörsi Hetesieknek a történetét aprólékosan fel dolgozzuk, akkor az derül ki belőle, hogy egy ilyen család történetét a homályos eredetű szabadság, a nemesség és a jobbágyság határmezsgyéjén való kalandozás, a szerencsésebb családtagoknak némi fondorlattal a nemesi rendbe való bejutása, más családtagoknak a jobbágyságba való lesüllyedése jellemzi.

A Somogy megyei Hetesen még Csizmazia néven élő család a földesúrtól nyert szabadon bocsátó levél (*manumissionalis*) birtokában érkezett Alsóörsre, ahol Csizmazia János feleségül vette nemes Virágh Orsolyát. A nemes leánnyal való házasság okozhatta azt, hogy Csizmazia János fiai már nemesemberekként szerepelnek a forrásokban. Anyjuk halála után felkérték a királytól a magvaszakadt Virágh Máté és János alsóörsi birtokát, amelybe 1702-ben beiktatták őket. Az 1711. és 1714. évi összeírásokban még nemesek, az 1730. évben viszont már a jobbágyok között találjuk őket, mert a nemességigazolások során nem tudták igazolni a nemességüket. Társadalmi lesüllyedésük világosan megmutatkozott a falubeliek előtt, hiszen állami adót (porciót) fizettek, azonkívül a bekvértélyezés is terhelte őket: egyik télen egy spanyol kapitányt kellett elszállásolniuk és tartaniuk.

Némi fondorlattal a család egyik tagjának sikerült visszakerülnie a nemesi rendbe, a másoknak nem, de ez a paraszti ág kihalt, így csak nemes Hetesiek maradtak Alsóörsön. A bőséges gyermekáldás következtében elszaporodtak a faluban, az 1845. évi nemesi összeírásban már 23 Hetesi szerepel. A Virágh, majd a Hetesi család telkén álló házak alkották Alsóörsön a Fő utca északi részét, amit Hetesi utcának neveztek. A 18. század elején a család még egy birtokperben volt kénytelen megvédeni a nemesi jószágot. Később a birtokelaprózódást megakadályozandó földjeiket, szőleiket szó szerint agilis módon („serényen”) gyarapították. A szőlőhegyen kisföldesurakká váltak, és 24

kapaalja szőlő után kaptak bortizedet, azonkívül 80 kapaalja nemesi jogú és 30 kapaalja adóköteles szőlővel is rendelkeztek.²²

Hasonló kalandos történet a balatonfüredi Újhelyieké, ami attól is érdekes, hogy Eötvös Károly nagyanyja Újhelyi lány volt.

Az Újhelyiek az 1626-ban kapott címerlevél birtokában a 18. század elejéig nemes emberekként éltek.

Újhelyi Mihály – 1659-ben kelt végrendelete szerint – apja, Újhelyi István halála után költözött Trencsénből a Nyitra megyei Felsővecsére. Vele lakott ekkor öccse, János is, aki katonának állt, majd onnan „kiváltozott” és Balatonfüredre nősült. 1649-ben feleségül vette nemes Somogyi Zsuzsannát, akinek a birtokán gazdálkodott. Két fia közül István 1711-ben már nem élt, Mihály viszont hosszú életű volt, 1754-ben halt meg.

Az 1711. évi adóösszeírásban (ekkor még a nemeseket is összeírták) Füreden Újhelyi Istvánné és Újhelyi Mihály szerepel. Az 1714. évi adóösszeírásban már csak Újhelyi Mihályt találjuk a nemesek között.

Az 1730 táján folyó nemességvizsgálatok során – Újhelyi Mihály és Újhelyi István árvái, János és György idejében – elvesztették a nemességüket és az adózók sorába süllyedtek. Ezt részben az okozta, hogy Zala megyében nem hirdették ki a nemességüket. A család később nem tudott határozott magyarázatot adni a történetekre. 1811-ben a nemességi perükben azt adták elő, hogy a tihanyi apát 1733-ben a királyi tábla előtt perbe fogta őket mint agilisokat, és a per után rajtuk maradt az agilisság, mivel az akkor már öreg és tehetetlen Mihály elmulasztotta a státusuk tisztázását.

Ennek következtében az Újhelyiek mint nemesek 8 évtizeden keresztül adózó sorban éltek Balatonfüreden. 1809. január 12-én pert indítottak a nemességük visszaszerzéséért. Veszprém vármegye törvényszéke 1811. december 3-án hozott ítéletével visszaadta az Újhelyiek nemességét, s az ítéletet az uralkodó 1812. április 7-én a helytartónács útján helybenhagyta.²³

A szabad parasztság mint zsákutcs fejlődés (Kövesd)

Az agilisok lakta települések között különösen érdekes a ma Csopakhoz tartozó Kövesd esete. Erre a falura három kisföldesúr (*donatariusok*) kapott új adományt, közülük az egyik egy veszprémi lakatosdinasztia tagjaként. A gyenge földesúri hatalommal a faluban élő, homályos eredetű agilisok 1724-

ben egyezséget kötöttek, 385 ezüstforintot fizettek azért, hogy birtokaikkal szabadon rendelkezhesse- nek. Az egyezséget a győri káptalanban bevallot- ták, s a bevallás (*fassio*) szó után ettől kezdve a kövesdi agiliseket a faluban *fassionariusoknak* nevezték. A három adománybirtokos tisztában le- hetett azzal, hogy a falu története fordulópontjához érkezett, azaz eladták őseik fél évezredes öröksé- gét, hiszen a pénz elosztására bevonultak a nemzet- ségi templomukba, a ma is álló, helyreállított kö- vesdi romtemplomba, amely a 19. században köz- ségi bikaistállóként funkcionált.²⁴

A kövesdi *fassionariusok* lehetőséget kaptak ar- ra, hogy címerlevelet szerezzenek maguknak a ki- rálytól, így – a kor szokásainak megfelelően – a ne- mesi rendbe való felemelkedéssel lezárják az ügyü- ket. Ezt azonban valószínűleg a magas költségek miatt elmulasztották megtenni, így 1848-ig szabad parasztként éltek életüket.

Kövesd falu településrendje, telekrendszere és az agilis családokban az öröklési rend a nemesi fal- vakéhoz hasonlóan alakult. A jobbágyszabadtatás lényegében semmilyen változást nem hozott az éle- tükben, mivel csak szabad földbirtokkal rendelke- ztek, de a veszprémi káptalan földesurasága alá tar- tozó szőleik utáni dézsmaváltságot nekik is meg kellett fizetniük. Egy Balaton-felvidéki faluban te- hát nem nemesi státusú szabad parasztok éltek 1724 és 1848 között. Ez ritkaságnak számított az akkori Magyarországon, mivel a feudális társada- lomban vagy jobbágy volt valaki, vagy nemes. (A szabad hajdúkat is kollektív nemesítéssel illesztet- ték be a feudális társadalomba.) A feudális társada- lom kivételes esete a kövesdi, aminek az a szép- séghibája, hogy a szabad paraszti léthez a legfonto- sabb feltétel, a földbirtok jóformán teljesen hiány- zott. A falu határa olyan kicsike volt, hogy alig jutott szántóföld az agilis családoknak, így elsősor- ban szőlőbirtokukból, fuvarozásból, halászatból és az erdei haszonvételekből (pl. szömörce) éltek.²⁵

Az agiliseknek mint kettős kötődésű rétegnek mégis volt hozadéka. Egyrészt egyénileg sikeresek lehettek, a társadalmi ranglétrán felemelkedhettek, akár a helyi hierarchia élére is, mint a füredi Darab család a 19–20. században. Másrészt Balatonfüre- den, Alsóörsön, Kövesden és még több Veszprém és Zala megyei településen működő önkormányza- tokban a nemesek, agilisok, jobbágyok mindenfajta rendi elkülönülés nélkül együtt éltek, és mindhá- rom rendű ember lehetett törvénybíró és esküdt is.

Azt lehetne mondani, hogy amit az agilisok elvesz- tettek a vámon, visszanyerték a réven.²⁶

Jegyzetek

- 1 Mállyusz Elemér: Túróc megye kialakulása. Bp. 1922. 142. 3. jegyzet.
- 2 Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges magyar királyság szokásjogának hármaskönyve. Bp. 1990. Első rész. 29. cím.
- 3 Szabó Béla: Az agilisok és évszázados küzdelmük Zala me- gyében az adómentességért. Zalai Gyűjtemény 18. Zala- egerszeg, 1983. 132.
- 4 Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, 1947. 463, 465, 467.
- 5 Holub József: Az agilisok. Jogtörténeti Tanulmányok. IV. Bp. 1980. 116.
- 6 Werbőczy Első rész. 7. cím.
- 7 Werbőczy Első rész. 22. cím.
- 8 Holub 112. és 21. jegyzet.
- 9 Erdélyi László: A tihanyi apátság története. Bp. 1908. I. 85, 739–740.
- 10 Szabó Béla 135–136.
- 11 Csopak története. Szerk. Lichtneckert András. Veszprém, 1997. 176–192.
- 12 Degré Alajos: A magyar nemesi (curialista) községek szer- vezete és gazdálkodása 1848 előtt a Dunántúlon. Tanul- mányok a falusi közösségekről. Pécs, 1977. 55–73.
- 13 Az erre vonatkozó tanulmányok az Alsóörs, Csopak, Bala- tonfüred és Balatonarács, Berhida, Peremarton és Kisko- vácsi települések történeti monográfiáiban olvashatók.
- 14 Szabó Béla 136–137.
- 15 Szabó Béla 132. „Az ugyanabban a faluban vagy egymás szomszédságában lakó kisnemesi lányok és a módosabb vagy szemrevalóbb jobbágyfiak között gyakori a házas- ságkötés.”
- 16 Az 1828. évi országos összeírás Zala megyére vonatkozó iratai megtalálhatóak a Magyar Országos Levéltárban és a Zala Megyei Levéltárban is.
- 17 Alsóörs története. Szerk. Lichtneckert András. Veszprém, 1996. 199.
- 18 Veszprém Megyei Levéltár. Tihanyi Apátság Levéltára. Úriszék. 1802. március 22. 14. pont.
- 19 Szabó Béla 137–143.
- 20 Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének jkv. 37/1718. január 11. – Uo. 15/1718. október 28. – Uo. 2/1719. január 18. – Uo. 4/1719. május 11. – Uo. 5/1719. október 27. – Uo. 15/1732. május 19. – Uo. 12/1753. április 9. – 3/1753. november 20.
- 21 Uo. 14/1760. november 20. – Uo. 23/1760. december 20. – Uo. 16/1761. január 26. – Uo. 4/1761. június 30.
- 22 Alsóörs története 199–203. – Egy kapaalja akkora terület, amelyet egy ember egy nap alatt meg tud kapálni, Arácscon 200 négyszögöl.
- 23 VeML Nemességvizsgálati iratok. U. I. 1.
- 24 Csopak története 232–234.
- 25 Csopak története 241–246, 251–268, 273–301.
- 26 Lichtneckert András: Egyházközség – község – közbirtokos- ság – hegyközség. Füredi História. VIII. évf. (2008) 1. sz. 2–10.

Füredi agilisok az 1736. évi fegyverváltság-összeírásban

Agilis	Szántó föld (hold)	Rét (kaszás)	Szőlő (kapás)
Csók István	4 $\frac{1}{8}$	2	2
Horvát Mihály	4 $\frac{1}{4}$		
Kiss Ferenc	2		
Kiss Mihály	1		
Sebestyén Ferenc	4	2	5
Somogyi Mihály	1 $\frac{1}{4}$	1	
Szabó Mihály	3 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	
Szabó Péter	8	1	2
Szűcs Mihály	7 $\frac{1}{2}$	2	2
Ujhely György	3 $\frac{1}{8}$	1	
Uyheli János	3	1	
Uyheli Mihály	8 $\frac{1}{8}$	3	6
Varga Ferenc			8
Végh Márton	3 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	
Összesen: 14	52 $\frac{7}{8}$	14	25

TÓTH-BENCZE TAMÁS

A CÍMLAPON

RÁNZAY Ágoston, magyar királyi ezredes
(Budapest, 1882. március 16. – Budapest, 1939. július 11.)

Ránzay Frigyes és Schreiber Franciska gyermeke. Az első világháborúban az orosz fronton szolgált. 1918-ban fogságba esett, ahonnan megszökött és hazatért. 1919-ben a székely különítmény („hadosztály”) tagjaként a román fronton harcolt. Számos kitüntetést szerzett. 1928-ban saját kérésére nyugdíjazták. Balatonfüreden, az Iskola utcában építtetett családi házat, felesége Adrienne de Lamarre (1886 – 1977) – francia nevelőnő és nyelvtanár, később a balatonfüredi Vöröskereszt irányítója – volt, 1914-ben kötöttek házasságot. 1937 februárjától tagja volt a helyi Hitelszövetkezet igazgatóságának. A fővárosi Szent Rókus-kórházban hunyt el. 1939. július 13-án temették el, a balatonfüredi római katolikus temetőben. A róla készült fest-

mény a 30-as években készülhetett, Protiwinsky Ferenc, balatonfüredi festőművész munkája. A portrét a székesfehérvári Horváth Dezső és felesége Vuray Mária, aki Balatonfüreden született és a balatonfüredi Helytörténeti Egyesület tagja, ajándékozták a gyűjteménynek. A hölgyet Ránzayék – miután gyermekük nem született – sajátjukként szerették. Ránzayné halála után – Börzsei János plébános közvetítésével – ők vették magukhoz és őrizték meg a képet.

Forrás:

A balatonfüredi római katolikus plébánia hivatali anyakönyve
A VIII. kerületi (József-város) halotti anyakönyv 1939/1349.
folyószámú bejegyzése

Balatonfüred c. újság 1939. július 15., 3.p.
Zalavármegye ismertetője. – Sopron: 1935.

NÉMETH LÁSZLÓ SÁNDOR

A HÁZI SZÖVETSÉG FELBONTÁSA AVAGY PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM HÁZASSÁGI BONTÓPERÉNEK RÖVID SUMMÁZATA

„A házasság a férfi és a nő között kötött örök házi szövetség. Célja az, hogy a két nem szövetségében az emberi méltóság fenntartasson. Mert becsület, nemes érzés, igaz szeretet, jó nevelés, sőt rend, igazság, köztársaság mind egy talpkövön állnak” - írta Frank Ignác 1845-ben A közigazság törvénye Magyarhonban című munkájában.

A Királyhágón inneni protestánsok 1731-ig kivétel nélkül gyakorolhatták a házassági bíraskodást. Ekkor a Carolina Resolutio a római szentszékeknek adta át a protestánsok házassági pereiben is az ítélkezés jogát, azzal az illuzórikus kikötéssel, hogy rájuk nézve a protestáns elveket tartsák szem előtt. Gyökeres változást II. József pátensei hoztak. A felvilágosult abszolútizmus híve kifejezésre juttatta az állami jog primátusát a házassági jog terén is. 1786. március 6-án kelt pátensében - mely a magyar közjogi felfogás szerint törvénytelen volt - a polgári házasság eszményét fogalmazta meg. Kijelentette, hogy a házasság polgári szerződés és szükséges ennek állami szabályozása. A házasság megkötésénél bár továbbra is egyházi személyek működtek közre, de ezek eljárásukban állami tisztviselőnek tekintendők. Az anyakönyvezést is állami szabályozás alá helyezte. Megállapította a házasság megkötésének alakzatát, érvényességének feltételeit. A házassági ügyekben való bíraskodást

egységesen állami bíróságok elé utalta, megjegyezve azt, hogy a katolikusok házasságai felbonthatatlanok. II. József említett pátensében négy esetben tette lehetővé a nem katolikusok számára a megérett, vagy tökéletes házasságban (in matrimonio consumato) is a teljes elválást: házasságtörés, hűtlen elhagyás, a házastárs életére törés esetén és engesztelhetetlen gyűlölség okán. A házassági szabályokat a jogegység megvalósításának teljessége érdekében egy külön pátenssel az izraelitákra is kiterjesztette. Az egységes állami jog és állami bíraskodás rövid életűnek bizonyult, II. József pátenseit halála után II. Lipót felfüggesztette. Elrendelte, hogy minden felekezet saját joga szerint éljen. Az 1790-92. évi országgyűlés helyreállította a megsértett felekezeti jogokat, visszaállította a felekezeti bíraskodást. A katolikusoknál ez a szentszéket jelentette, a protestánsok felett pedig elismerte saját egyházi székeik hatáskörét, de ezek megszervezéséig fenntartották az állami bíraskodást. Az 1790/91-es 26. törvénycikk által gyakorlat címen fenntartott, II. József 1786. évi rendeletében foglalt házassági jog a protestánsokra nézve 1894-ig lényegében minden változtatás nélkül hatályban maradt.

A házassági eljárás a józsefi pátens mellett az 1840:XV. tv-ben szabályozott rendes szóbeli peren alapult. Emellett egyes királyi rendeletek voltak érvényben: úgymint az 1796. december 13-i és 1803. december 20-i rendelet, a házasságvédő kirendeléséről, az 1822. augusztus 6-án kelt 19435. számú rendelet a hivatalból való fellebbvitelről, békéltetésről és szembesítésről.

A házasság felbontása, latinul divortium a házasságnak bírói ítélettel való teljes és végleges megszüntetése. Ha a válóperek számát nézzük, az a benyomásunk támadhat, mintha ezen időszakban csak boldog házasságok léteztek volna. A valóság azonban ezzel szemben az, hogy a házasságok döntő többsége érdekházasság volt, az érzelmek csekély szerepet játszottak a párválasztásban. Zala vármegye törvényszékéhez az 1790-es években évente 1, a XIX. század elején évente átlagosan 2 válókeresetet adtak be. Hivatalos statisztika a válások arányáról csak a XIX. század második feléből

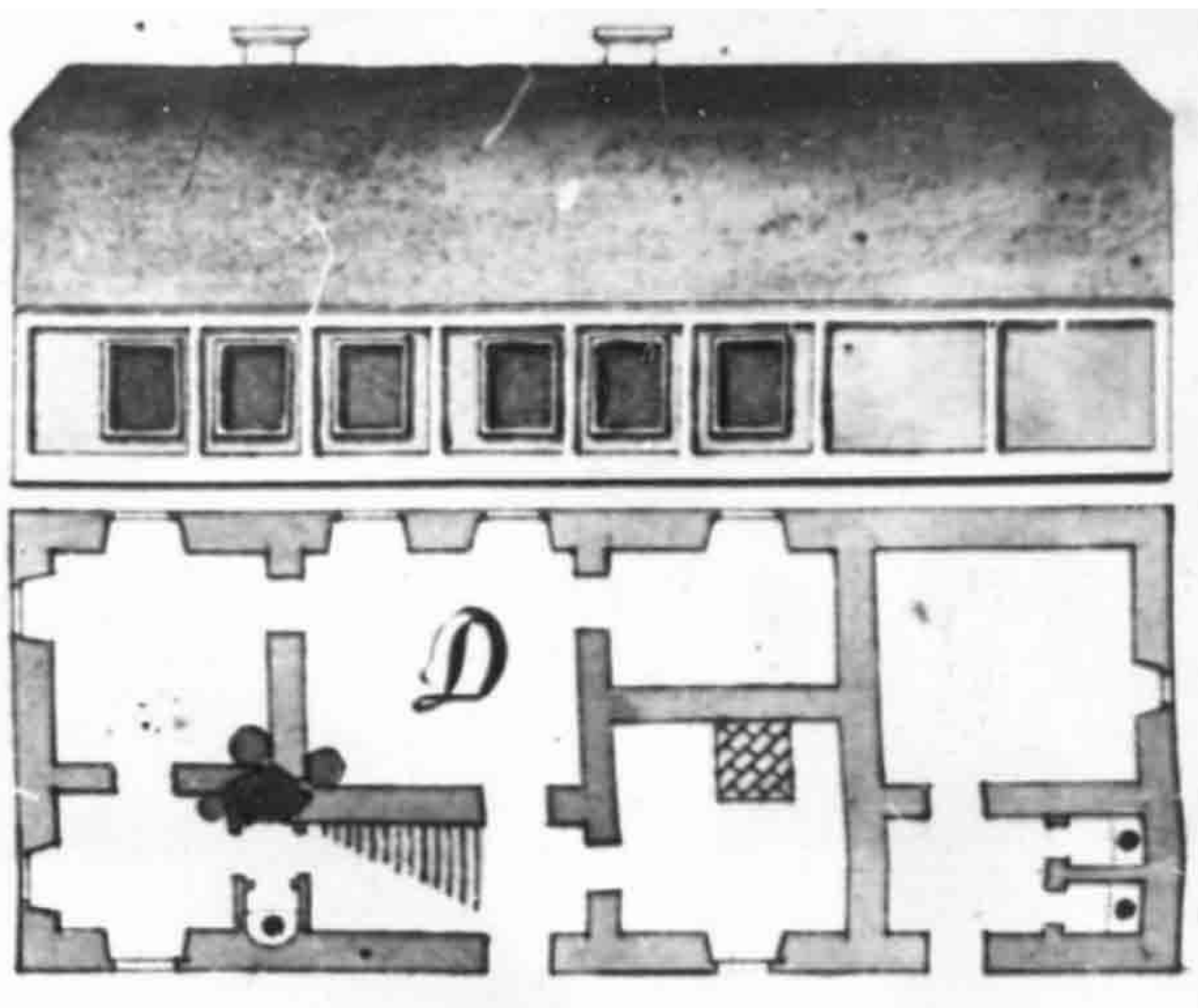
áll rendelkezésünkre. Magyarországon 1836 és 1880 között 1000 lakosra 0,07 válás jutott. A házasság a válások elenyésző száma mellett leginkább azért szűnt meg, mert valamelyik fél meghalt. A XVIII-XIX. században a családok több mint 50 %-ában a szülők egyike már 45 éves kora előtt elhunyt. Az özvegyek természetesen igyekeztek újabb házasságot kötni, amire a családi és vagyoni okok is késztették őket. Száz házasság-kötésből a XVIII. században 38, a XIX. században 39 esetben az egyik, vagy mindkét fél özvegy volt.

A formális házasságkötés esetén a másik féltől feltétlen hűséget, ágy- és asztalközösséget, utódok létrehozásában és felnevelésében való közreműködést és szándékot követeltek meg. A kötelezettségek alól való kibújást a közvélemény mindenkor elítélte, mert ebből származhattak azok az okok, melyek a házasság megszakításához, vagy váláshoz vezettek. A válás jogi nehézségekkel, költségekkel, meghurcolással járt, a szégyen és a közvélemény ítéletétől való félelem is visszatartotta a házastársakat. A parasztság körében válásra a XVIII. század végén nemigen mertek gondolni. A társadalom felsőbb rétegeiben a nemesség és a polgárság körében már találkozhatunk polgári peres válási ügyekkel, habár a vallási előírásokra épülő patriarchális nemesi szemlélet egyértelműen elítélte a válást. A fennmaradt perek többnyire rendkívüli esetekről tudósítanak. A deviáns magatartásformák azonban pontosan jelzik az adott társadalmi rend tűrőképességét, a betartandó morális normák érvényességi körét. A periratokból az egykorú életkörülményeknek, a mindennapi életnek színes képe tárul elénk. Érdekes adatokat tartalmaznak a különböző társadalmi osztályoknak házasság útján létrejött kapcsolataira, a nők helyzetére, az egykorú társaséletre is. Az iratok erkölctörténeti, orvostörténeti vonatkozásai sem hagyhatók említés nélkül. Elénk tárulnak a házasságkötéskor már megvolt, s eltitkolt vagy később kifejlődött testi és lelki rendellenességek, betegségek. Némely perben a házasság körülményeinek, környezetének leírása akár regény vagy novella tárgya is lehetne.

A lipóti dekrétumot követően Zalaiban az első házasságbontó pere Pálóczi Horváth Ádám költőnek, „A felfedezett titok” című szabadkőműves regény megalkotójának és Tótvázsonyból származó feleségének nemes Oroszy Juliannának volt. Maga a per anyaga sajnos nem lelhető fel a Zala Megyei Levéltárban, de egy későbbi adóssági per mellékleteként – melyet Kazay Klára, Madary István özvegye indított Horváth Ádám özvegye, nemes Oroszy

Julianna és férje, Kazay Gábor ellen - megtalálható az a két kontraktus, amelyet az elválni szándékozók írtak, ebből rekonstruálható maga a történet. Hogy ebben az időben mennyire szokatlan és ritka volt a bontóper a törvényszékek előtt, arra jó példát szolgáltat az is, hogy a Veszprém Megyei Törvényszék egy 1794-ben kelt bontóperi ítéletének meghozatala előtt tanulmányozta Oroszy Julianna és Horváth Ádám válóperi ítéletét is, melynek oka, ahogy írták a szeretetlenség volt. A megye ekkor még nem rendelt ki hivatalból a házasság védelmére házasságvédő tiszti ügyészt vagy alügyészt, kinek feladata lett volna a fellebbvitel megtétele, ezt majd csak egy 1796-os királyi rendelet írta elő. A megye 1817-ben a helytartótanács kérésére, mely egy 1813-ban kibocsátott királyi rendeleten alapult, felküldte a királyi táblára revízió végett azokat a bontópereket, melyeket nem fellebbeztek meg. Ezek között szerepelt Horváth Ádámék pere is. A Királyi Tábla 1819. december 20-án kelt, a megyéhez küldött leirata szerint Pálóczi és Oroszy Julianna perét, amely a hitvestárs hívtelen elhagyása okán indult, az ítélettelvélel feleknek történt kiadása után a megyéhez visszaküldte. Ez a per sajnos nem lett besorolva az eredeti helyére, sőt úgy tűnik, hogy bizonyos kezek szisztematikusan Horváth Ádám adóssági pereinek zömét is eltüntették. Persze az is lehetséges, hogy tanulmányozás végett kikérték a pert, akár maga Pálóczi, vagy valamelyik eljáró tisztségviselő és nem került vissza a levéltárba, mint ahogy Deák Ferenc esetében is ez több ízben előfordult.

Pálócziék házassága 10 évig tartott, de arról nagyon keveset tudunk, azt is a költő homályos célzásaiból. Oroszy Julianna 16 éves, mikor a nálánál 6 évvel idősebb Pálóczival házasságra lépett. Az asszony műveltségére utal, hogy Klopstockot, Gellertet, Miltont olvasott, Kazinczyval is levelezett. Házasságuk jól kezdődhetett: „*Négy telet és három nyarat éltem vele békével / Részegülve a szerelem legszebb édességével...*” - írta Pálóczi később Csonkainak, „*De tizedfél esztendőből több édes kellett volna, / Ha az ég mindent kedvünkre tenne és parancsolna.*” Óhajtott elválás című versében is a „kínos öt esztendő” miatt panaszkodott. Ugyanitt a túl korai házasodás is esetleges okként merült fel: „*Nem csuda, ha megbotlottam / Gyerme késszel választottam*”. Viszonyuk 1786 végére romolhatott meg. Pálóczi Kazinczyhoz írott levelében arról panaszkodott, hogy felesége jobban szereti az irodalmat a házaselet örömeinél: „*Ha úgy szeretné az ágyasházat, mint a könyvházat, még jobb lett volna*

Pálóczi Horváth Ádám füredi kisebbik házának alaprajza

(Helytörténeti Gyűjtemény)

- azt, kár, hogy a bába elejtette, inkább illett volna férfinék" - írta a boldogtalan férj.

Az 1793. április 7-én Veszprémben kelt kontraktusból kiderül, hogy az 1782-ben egybekelt felek már több éve próbálták házassági viszályukat rendezni, a protestáns prédikátorok mindent elkövettek, hogy összebékítsék őket, de ahogy fogalmaztak: „A békességes együttlakást oly reménytelennek tapasztalvánk, hogy ha valamely kényszerítésből újra együtt lakni és egymással házassági életet folytatni kénytelenítetténk, abból nem lehet egyebet várni, mint a házasság céljával egyenesen ellenkező lelki s testi veszedelmet.” A felek törekedtek a bontóper civilizált, botrányok nélküli gyors lefolytatására, ahogy írták: „... sem a közöniséget botrányoztatni, sem egymást kirekeszteni nem örömet akarván, szép móddal, és attyafiasan abban megegyeztünk, hogy a törvények rendes útján örököszen elválunk.” A válóper költségeit Pálóczi magára vállalta, a vagyon - többek között a két ház

- megosztásában gyorsan megegyeztek. Arra az esetre, ha Pálóczi mégsem tartaná magát a szerződésben foglaltakhoz, Oroszy Julianna is válópert kezdeményezhet Horváth Ádám ellen, és tovább folytathatja különélését. Később vita támadhatott a kontraktus értelmezése körül, mert az elsőt rövidesen követte a második, amely Zalaegerszegen kelt 1793. május 10-én. Az újabb megegyezéssel könnyebbé tenni, gyorsítani szerették volna a per lefolyását. Pálóczi a vagyonmegosztás kérdésében láthatóan nyeregben érezte magát, némi nyomást is gyakorolva kijelentette, hogy nem tud megegyezni akkor, ha saját telkét csak 200 Ft értékben számolja be az asszony, vagy elfogadja az alperes az 500 Ft beszámítását, vagy ha a felesége mégis ragaszkodik a 200 Ft-os összeghez, úgy 300 Ft további terhet neki kell állnia. Pálóczi nyomatékosan leszögezte, hogy a per konklúziója után, de még a végső ítélet kihirdetése előtt Oroszy Juliannának meg kell tennie hiteles vallomását, így ő is mindent megtesz

majd a per gyorsításáért. Sietős lehetett, és érdeke fűződhetett a megegyezéshez az alperes asszonynak is, mert a kontraktus őt kötelező részében elismerte, hogy a házból az elfelezhető mobiliákat elvitte már és az 500 Ft átvállalásában is megegyezett. De félve családjának nehezitelésétől és kifogásától, a telek dolgában csak 200 Ft-ot vallott be, 300 Ft erejéig pedig bizonyos tartozások kiegyenlítését állta. Kijelentette továbbá, hogy hiteles vallomását a jövő vasárnap megteszi, de kérte Horváth Ádámot, hogy hétfőn mondassa ki a végső ítéletet és semmi akadályt ne gördítsen, mivel ahogy fogalmazott, ez volt a legfőbb motívuma, hogy az új kontraktust megtette.

De mi is lehetett az igazi oka annak, hogy válásra került sor a felek között? Ki volt és miért pont ő a felperes és az alperes? Erre is fény derült a kontraktus egyik utolsó pontjából. Ebben így ír Oroszy Julianna feltételül szabva a következőket: „*Teljes és részemről is örökös elválásnak akadályára akár mely férfi személyről a perben említést ne tegyen, hanem akit célul tett, attól való magam megtartoztatását bízva emberségemre.*” Hát igen, egy újabb férfi a házasságban élő asszony életében. Pálóczi 1782-1793. között Balatonfüreden élt, ez volt a költő legtermékenyebb időszaka. Hét kötete és ugyanennyi röpirata hagyta el a nyomdát, egy drámáját előadta a pesti színtársulat, írt történelmi vígjátékot, szatirikus államregényt. Hol-mi címmel három kötet vegyes vers, egy eposz, csillagászati tanköltemény és szabadkőműves szellemiségű regény mutatja munkájának széles skáláját. Eközben persze sokat is utazott. Csoda-e, ha a nemesasszony egyedül és elhagyatottnak érezvén magát, elfogadta valamely nemesúr hódolatát s tán szolgáltatást is. Nagyon valószínű, hogy ezzel a bizonyos úrral Maday György – kitől a felek 1787-ben 300 Ft-ot kölcsönképpen felvettek – hitvestársa, Kazay Klára ismertethette össze az asszonyt, kinek testvérét, Kazay Gábornak hívták és történetesen ő lett Oroszy Julianna későbbi férje.

Helyzeti előnyénél fogva Pálóczinak jórészt minden gazdasági ügyben sikerült akarátát elfogadtatni az asszonnyal, ő pedig megmenekült a felszarvazott férj szomorú és nevetséges bélyegétől. Így lett felperes fél Horváth Ádám, alperes pedig a házastársát hívtelenül elhagyni szándékozó asszony. A felek félve a botránytól, megegyezési hajlandóságot mutattak abban is, hogy kijelentették, a rokonságra való tekintettel kontraktusuk a házassági perben semmi titulus alatt nem kerül nyilvánosságra. A házasság felbontását 1793. május 11-én Páló-

czi 33. születésnapján mondta ki Zala vármegye törvényszéke. Senki nem fellebbezett, az ügyet gyorsan lezárták. Egyik életrajzírója szerint a válás kimondásakor Pálóczi gavallér módra viselkedett: „*Karonfogva vezette a sententia hallására hitvesét, annak felolvasatása után újból megkínálta jobbjaival s csókkal vált el tőle a bírák előtt.*”

Horváth Ádám nem sokáig bírta az egyedüllétet, még ugyanabban az évben, szeptember 17-én feleségül vette debreceni iskolatársának, barátjának Sárközy István Somogy megyei alispánnak rokonát, Sárközy Jusztinát s vele együtt távozott el Füredről Nagyajombba. Pálóczi másodszor is rosszul választott, újabb házasságában is boldogtalanul élt, poétiai, állandó távolléteit nem szívlelte az új asszony sem. Végül 1808. június 16-án egymással megegyezve, válás nélkül – ágytól és asztaltól – tőle is külön költözött. Sárközy Jusztina nem volt szellemi társa férjének, torzalkodásaikra, az asszony zsörtölődéseire, nehéz természetére utal Pálóczi 1818 szeptemberében és novemberében Kazinczyhoz írt levele is: „... *a Másodiknak pedig még meg is kellett köszönnöm, hogy tőlem el különözött, s engedett 11 esztendő mind egynéhány munkáknak, az ő Xantippe alkalmatlankodása nélkül elkészítésére.*”

„... *munkáimnak már eddig is nagyobb részit annak köszönöm, hogy 1808-tul fogva Klári hagyott azokra reá érni, a mit a boldogulttnak Xantippe természete alig engedett volna.*”

Második házasságának ideje alatt Horváth Ádámot ráadásul szerencsétlenség is érte. 1800-ban Szent Márton éjszaka a somogyi gyalog insurgensek talpig kirabolták. Megviselt vagyoni viszonyait és az újrakezdés nehézségeit jól jellemzi Kazinczyhoz írt levele: „*Én is jobban állanék mert, ha az én mind a két feleségem zsákmányolása nem történt volna rajtam, de ezek miatt 1808-ban negyedszer lettem új gazda.*”

Második feleségének 1818. június 8-án bekövetkezett halálát követően ezen év augusztus 12-én újra hűséget esküdött Kazinczy János magyarszéki protestáns prédikátor leányának, Kazinczy Klárának. A mennyegzőn Dukai Takáts Judit – ki Klárának nyoszolyó lánya lett – egy prózai művel kedveskedett a házaspárnak. A már súlyosan beteg Pálóczi Kazinczy Ferenchez írott leveleinek hangvétele azonban az öröm mellett szomorúságot is tükrözött: „*Te fiakat szaporítsz; én pedig a Szaporodásnak minden reménye nélkül, házasodom: Kazinczy Klárral 12-a Aug. akarok megesküdni. Arra neki érdeme sok van; kedve pedig más ház-*

ságra nints, és én hozzá illő, hogy azokban, melyekben ötödik örökösömnek szántam, e' tettemmel is bátorságossá tegyem.”

Pálóczi első házasságának utolsó éveiben ismerkedett meg Klára édesanyjával, a református prédikátor feleségével és hosszú ideig azt gyanította, hogy az 1806-tól örökbefogadott gyámleánya, Klára e viszony gyümölcse. Gyám és gyámoltja között a nagy különbség ellenére mély szellemi és érzelmi közösség bontakozhatott ki, de ekkor még a költő természetesen nem gondolt házasságra. Miután a lány anyja halálos ágyáról üzenve bevallotta Pálóczinak az „igazságot”, a férfi tovább nem habozott, csak azon búszkodott, hogy nem tette meg hamarabb ezt a lépést. Így vall erről: „... mert ha előbb megtudhattam volna, hogy nem az ő, a' kinek én véltem csak ez előtt esztendővel is; (míg az Anyja, haldoklásakor tudtomra nem adta) régen feleségemmé tettem volna ötödik; megpróbálván amattól a törvényes Divortiumot; másodszer (!) is.”

Kazinczyhoz írott leveleiből a szeretetlenség évei után a gondoskodásért érzett hála hallik ki és az érzelm melegségét megtapasztaló férfi ekképp fogalmaz: „... 12 esztendei állhatatosság, és igaz hűség sokat érdemel!! leg alább én előttem, a' kinek még Asszonyi hűséghez, - de még hálaadatosághoz sem vala szerentsém, tsupa tsuda!” Kazinczy Ferenc hozzáintézett aggódó kérdéseire így felelt: „...Attól Barátom! ne rettegi, hogy én és Klári olly keveset tartanánk vagy most, vagy jövőben a' házassági kötőlék' szentsége felül, mint tsaknem minden más: szentnek és bomolhatatlannak tartanám én azt hit nélkül is: de ha valaki lemond, vagy lemondott rólam mint a' két elsőbb; szeretetét nem erőltetem: az őrző Angyalomat sem marasztom, ha felhagy velem.”

Az utódnélküliségről, romló életkedvről, ironikusan jegyzi meg: „... Egyébaránt az Ábrahám testi áldásához Gen. 17:5. nekem semmi reménységem, sem reá kívánságom: magamra nézve még az Angyali ígéretre is Zakhariással felelhetnék: Luc. 1:18: noha Klárinak mind hite mind kedve az enyimmél nagyobb van.”

Pálóczi szűk baráti körben kis irodalmi csoportját, a Göcseji Helikont szervezve, jó könyvtárral rendelkezve - feleségének, Kazinczy Klárának jóvoltából a gazdálkodás gondjaitól mentesítve – szerényen, visszavonultan, utolsó éveit a tudomány és az irodalom művelésének szentelte. Nem sokáig

élvezhette azonban boldogságát ifjú feleségével, 1820. január 28-án súlyos betegség után 60 éves korában meghalt, özvegyül hagyva Kazinczy Klárát, azt a nőt, aki talán egész életében egyedül szerethette.

Jegyzetek

Levéltári forrás

Zala Megyei Levéltár IV.17. Alispánok és szolgabírák előtti perek (Kuthy Pál előtti perek) Fasc. I. No. 2.

Zala Megyei Levéltár XII. 2. Zalavári Apátság Levéltára Protoc. N. 441.

Protoc. P. 213-215.

Protoc. T. 89-91.

Felhasznált szakirodalom

Balogh Ferenc: A magyar protestáns egyházak története. Debrecen, 1905.

Degré Alajos - Szentmihályi Imre: Egy adalék Pálóczi Horváth Ádám életéhez. In: Göcseji Helikon 4. Zalaegerszeg, 1972.

Grosschmid Béni: A házasság jogi törvény I-II. 1894. XXXI. törvény. Budapest, 1908.

Kazinczy Ferenc levelezése. (Közvetteszi Dr. Váczy János) 16. kötet. Budapest, 1906.

Konek Sándor: Egyházjogtan kézikönyve. Budapest, 1903.

Magyar Jogi Lexikon IV. köt. (Szerk. Dr. Márkus Dezső) Budapest, 1903.

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel... Pest, 1857-68 8. kötet.

Németh József: Horváth Ádám és a szabadkőművesség. In: Pálóczi Horváth Ádám: Felfedezett titok. Budapest, 1988.

Németh József: Horváth Ádám, a szabadkőműves és politizáló költő. In: Veszprém Megyei Múzeumok közleményei 17. Veszprém, 1984.

Péterffy Ida: Horváth Ádám levelezése poeziáival. In: Göcseji Helikon 7. Zalaegerszeg, 1973.

Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám nyomában Balatonfüreden. In: Magyar Zene 1967 4. szám.

Rác Lajos: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon. In: Jogtörténeti értekezések 4. Budapest, 1972.

Rózsner Ervin: Régi magyar házassági jog. Budapest, 1887.

Szentmihályi Imre: Pálóczi Horváth Ádám göcseji kutatásai. In: Zalai Gyűjtemény 2. Zalaegerszeg, 1974.

Szentmihályi Imre: Adat Pálóczi Horváth Ádám göcseji birtokáról. In: Göcseji Helikon 6. Zalaegerszeg, 1973.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái IV-V. köt. Budapest, 1896-1897.

Szethlo Kornél: A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben. 2. kiad. Budapest, 1885.

Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest 1981.

Zalai életrajzi kislexikon Zalaegerszeg, 1997.

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977.

A cikk 1997-ben a Holmi című folyóiratban, 2000-ben a Zalai millennium című kiadványban jelent meg.

TAKÁCS MIKLÓS

KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT JOHN PAGET JÁNOS

(1808-1892)

„Aki ma csiholt tűzkő illatú, eper ízű Sauvignont csemegézik Erdély valamelyik meghitt pincéjében, az gondoljon hálával és kegyelettel Paget Jánosra, aki elhagyta szülőhazáját egy valóban szép asszonyért és a még szebb Erdélyért.” (Csávossy György)

John Paget idős korában

Kétszáz évvel ezelőtt, 1808. április 18-án született John Paget, azaz Paget János angol orvos, európai utazó, magyar szabadságharcos, erdélyi gazda. Különös egybeesés, hogy éppen ezen a napon tartották Füred testvérvárosainak első nemzetközi találkozóját. Annak az egykori utazónak a születésnapján, akit az első Anna bálok leírójaként tartunk számon Balatonfüreden azóta is.

Regényes élete készítette Jósika Miklóst „Az élet útjai” című regényének megírására, szabadságharcos tevékenységét Kemény István és Jókai Mór örököltette meg. Felesége szépsége, ragyogó szelleme Jékely Zoltánt ihlette meg. De nem csak őt. Évtizedek óta tölti az év nagyobbik részét Balatonfüreden Kovács András Kossuth-díjas filmrendező.

2007-ben ő készített kettejükéről egyórás dokumentumfilmet „Polixéna és John” címmel.

A később Paget János néven ismertté vált, jó családból származó fiatal angol orvost egy akkoriban igen népszerű műfaj, az útleírás, pontosabban a *Magyarország és Erdély* című majd kilencszáz oldalas munkája tette híressé. Könyve, amelyet a legjobb reformkori útleírások között tartanak számon, már életében is nagy sikert aratott.

Paget jelen volt 1835-ben Pozsonyban a diétán. Közele kapcsolatba került Széchenyi Istvánnal, akinek eszméit, munkásságát könyvében külön fejezetben méltatta. Sokat foglalkozott a barát, később már felesége révén rokonná lett Wesselényi Miklós hűtlenségi perével.

Könyve számunkra nem csak azért fontos, mert forrásértékű leírásokat közöl, hanem azért is, mert több, mint egyszerű útikalauz, vagy élménybeszámoló. Személyes tapasztalatai alapján írt a reformkor politikai és gazdasági viszonyairól, az ország bajairól jól felismerve azokat az okokat, amelyek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitöréséhez vezettek. Így az is érthető, hogy művét sokáig csak külföldön lehetett kiadni.

Könyvét Angliában négyszer, Amerikában kétszer, németül szintén kétszer adták ki. Magyarul sokáig csak töredékeket közöltek, majd a fontosabb részeket tartalmazó azonos című válogatás a Helikon Kiadó gondozásában jelent meg száznegyvennyolc (!) évvel később, 1987-ben. Ezt a kitűnő munkát Rakovszky Zsuzsának, a fordítónak, és Maller Sándornak köszönhetjük, aki nem csak válogatta és szerkesztette a kötetet, de azon kívül, hogy szó- és névmagyarozattal látta el, közli Paget máig legjobb életrajzát is. A teljes művet magyarra még nem fordították le.

John Paget élete során sokat utazott. Tanulmányútként induló első nagy utazása során már bejárta Európa jó részét. Feleségével is Rómában ismerkedett meg romantikus körülmények között, amelyről Wesselényi Polixénia *Olaszhoni és schwe-*

izi utazás című útikönyvében számol be. Polixénia, vagy ahogyan nagy csodálója, Jékely Zoltán nevezte: „A XIX. század Murányi Vénusza” nem csak szép és művelt arisztokrata hölgy volt, hanem emancipált asszony is. Erdélyben kötöttek házasságot és a család a Kolozsvárhoz közeli Aranyosgyéresen telepedett le. Paget, aki igazi hős típus volt, művelt, bátor, jó megjelenésű és természetesen nagy sportember is (kitűnő lovas), gazdálkodásba kezdett. Itt született 1841-ben Olivér fiuk, akinek szintén regényes sors jutott részül: tizenkilenc évesen Garibaldi és Türr zászlaja alatt harcolt hősieen, többször előléptették. A svájci ifjúság egy pár revolvert küldött neki e felirattal: „A Deréknek.”

John Paget az 1840-es években

Paget honosítása az 1846–47-i erdélyi országgyűlésen történt. A szabadságharc alatt Paget „tollal és karddal” egyaránt szolgált. Minderről máig kiadatlan naplótöredékéből tudunk, melynek kéziratát 1953-ban vásárolta meg a Bukaresti Akadémiai Könyvtár. Wesselényi és Széchenyi barátja beállt nemzetőrnek, részt vett Kolozsvár védelmé-

ben. Legnevezetesebb tette az volt, hogy társaival Nagyenyednél 1848/49 telén egyetlen éjszaka alatt hétszáz menekültöt mentettek meg. Erről előbb Kemény István, majd utána Jókai írt, utóbbi az *Egy az Isten* című regényben. Paget megismerkedett Petőfivel, naplója szerint „Magyarország legnépszerűbb és legtehetségesebb fiatal poétájá”-val, és találkozott Bálcescuval, akit művelt és fennkölt szellemnek tartott. Az ország érdekében származását, kapcsolatait diplomáciai úton próbálta érvényesíteni, de hiába, a Nyugatot nem érdekeltük.

Wesselényi Polixénia gyermekével

A szabadságharc bukása után családjával Angliába menekült. Hároméves angliai tartózkodása alatt részt vett Kossuth 1851-es látogatásának előkészítésben, majd rövid drezdai és hosszabb nizzai kitérővel az angol kormány támogatásával 1855-ben visszatérhetett Erdélybe, Aranyosgyéresre. Birtokukat kifosztották, feldúlták, mindent előlről kellett kezdenie.

Paget János szorgalmazta a szőlőművelés modern módszereinek elterjesztését, birtokain mintatelepet hozott létre. Kiváló boraival sorra nyerte a díjakat, még a párizsi világkiállításon is. Ez a tevékenysége is hozzájárult a francia becsületrend el-

nyeréséhez. Mintagazdaságában új mezőgazdasági módszereket honosított meg. Franciaországból szőlőfajtákat hozatott Erdélybe. Ezek: a bordeaux-i Cabernet sauvignon, a Cabernet franc, valamint a Merlot, a Verdot, a Malbec, a Sauterne-vidéki fehér borszőlőkből a Sauvignon blanc és a Semillon. A burgundi fajtákból a Pinot noir, a Pinot gris és a Plant doré, a champagne-iakból az Epinette, továbbá a Chardonnay, valamint a Montrachais fordulnak elő Paget kísérleti telepein.

Tapasztalatait szakcikkekben közölte az 1869-ben alapított ma is megjelenő Borászati Füzetekben és az Erdélyi Gazda című lapokban. Cikkeit így írta alá: „*Paget János, erdélyi gazda*”.

Igen aktív volt a közéletben, Kolozsvár, Erdély ismert személyisége, aki mindenhol ott van, ami a fejlődést szolgálja, ami előremozdít. A lótenyésztés elősegítése miatt vett részt a kolozsvári lóversenyezés és az Erdélyi Lovaregylet felújításában. Szerepet vállalt az Erdélyi Gazdasági Egylet, és az Erdélyi Pincze-Egylet (borkereskedelem) létrejöttében. Tevékenységéért Vaskorona rendet kapott, de a vele járó bárói címet soha sem használta. Kolozsváron angol olvasóegyletet és társalgó kört alapított, bevezették az angol nyelv tanítását (1879). Tagja a Magyar Történelmi Társaságnak. Sokat segít az erdélyi unitáriusoknak, alapítvány örökíti meg a nevét. Angol anyagi segítséggel megmenti hitsorsosai kolozsvári és székelykeresztúri iskoláját. Emlékét egyházában ma is nagy tisztelet és megbecsülés övezi.

Balatonfüreden 1835-ben járt először, élményeit naplójában, majd pár év múlva híres könyvében írja le. Beszámolóját a következő szavakkal kezdi:

„*Vagy nyolcvan mérföldre Pesttől délre, a Balaton partján van egy Füred nevű kellemes kis fürdőhely, hová érdemes ellátogatni: a környező táj gyönyörű, a társaság, amely rendszeresen fölkeresi, barátságos és kellemes.* „

A továbbiakban beszámol a szálláskeresés nehézségeiről, a színházban töltött estéről, csodálkozik a Balaton kihasználatlanságán, de dicséri gazdag és nemes halállományát. Horváth úr, a Horváth ház tulajdonosa bevezeti a társaságba, ahol megcsodálja a magyar hölgyek szépségét. Majd bálban vehet részt, két alkalommal is. Ebből a leírásból tudjuk, hogy milyenek lehettek az első Anna bálók. Feljegyez egy jellegzetes, romantikus füredi szerezénadot, és egy érdekes tihanyi kirándulást. Ennek kapcsán a kecskeköröm legendáját is ismerteti. Részletesen leírja a jellegzetes magyar táncot, amelyet igen kifejezésteljesnek talál. A százhetvenhá-

rom évvel ezelőtti füredi látogatásról szóló beszámolót így fejezi be:

„*A kelő nap sugara, amikor bekukucskált a redőnyön, még ott ért bennünket a bálban, jelentették, hogy a lovak előálltak. Búcsút mondtunk hát az itt megismert kedves és vendégszerető barátainknak, felhajtottunk még nem egy teli pohár pezsgőt, mert néhány fékezhetetlen lélek ragaszkodott hozzá, hogy igyunk még egyet az egészségükre, végül útnak indultunk a tiszteletünkre kivezényelt banda harsány zeneszavára.*”

Paget János magas kort ért meg, színes, tartalmas élete valóban regénybe illő történet. Jubileumára emlékezve Kovács János kolozsvári teológia professzor így írt:

„*Paget János 1892. április 10-én du. 2 órakor, életének 84-ik évében néhány napig tartott tüdőgyulladás következtében bevégezte közhasznú munkás és nemes életét. Koporsóját Aranyos gyéresről Kolozsvárra szállították, s a Házsongárdi temetőben a család sírboltjában helyezték örök nyugalomra. Az erdélyi unitárius egyház egyik legbuzgóbb támogatóját vesztette el benne, s a magyar haza kiváló közéleti személyt, a haladás apostolát gyászolta elvesztésekor.* „

Híres könyvének mottóját Dante Isteni Színjátékából vette:

„*Óh boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már.*”

(Babits Mihály fordítása)

Emlékét Balatonfüreden a Pantheonban a dr. Zákonyi Ferenc kezdeményezésére állított márványtábla őrzi.

Felhasznált irodalom

- John Paget: Magyarország és Erdély; Bp. Helikon, 1987
 Maller Sándor: John Paget János (John Paget: Magyarország és Erdély; Bp. Helikon Kiadó, 1987)
 Wesselényi Polixéna: Olaszthoni és schweizi utazás 1842; Bp. Magvető, 1981
 Jékely Zoltán: A XIX. század Murányi Vénusza ; (Wesselényi Polixéna: Olaszthoni és schweizi utazás 1842; Bp. Neumann Kht., 2004
 Kovács Sándor: John Paget János részvétele az 1848–49-es szabadságharcban és forradalomban; Unitárius Élet, 56. évfolyam 2. szám, 2002. Március–Április
 Kovács Sándor: Egy angol, akinek hazája lett Magyarország; Unitárius Közlöny, 18. (78.) évf. 5. szám, 2008. május
 Csávossy György: Az erdélyi szőlőművelés és borgazdaság úttörői; Korunk, 2002. december
 Ambrus Lajos: Lugas - more patrio; Bp. Kortárs, 2008.

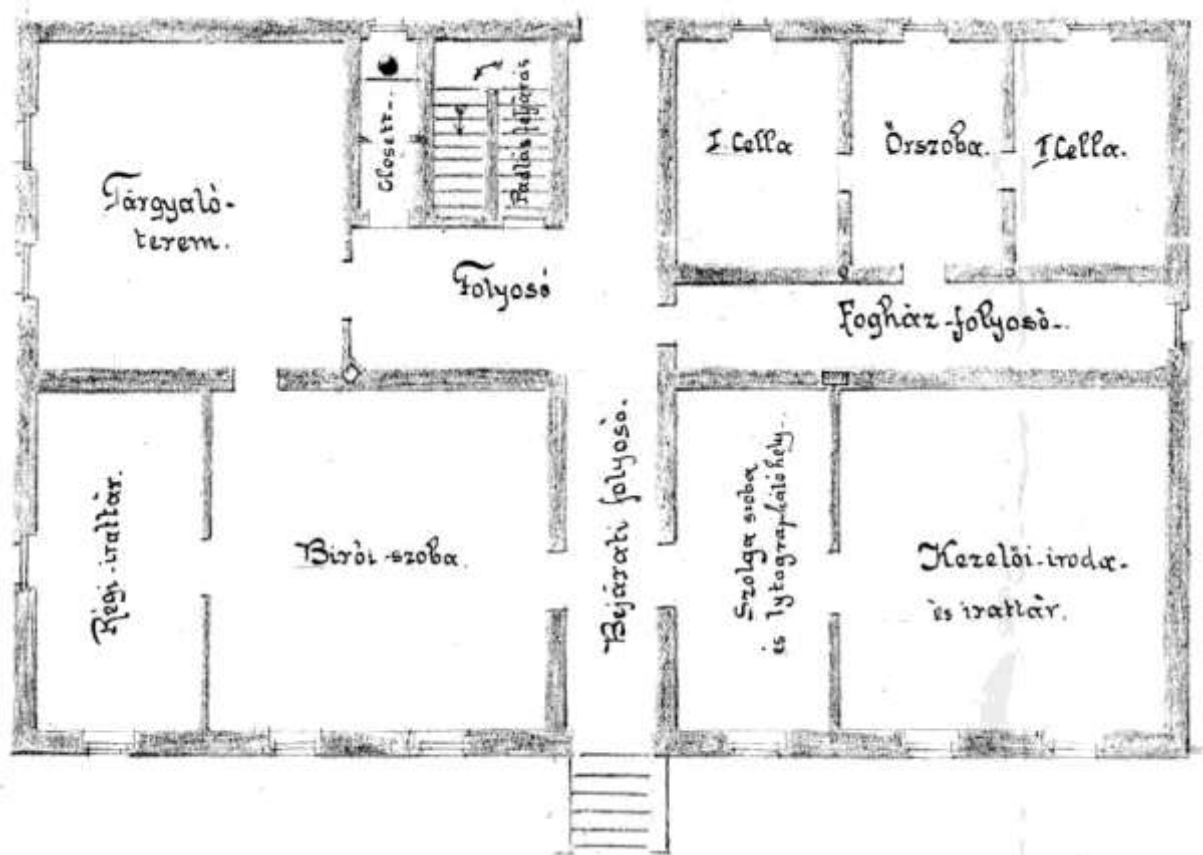
NAGY FERENC

FEJEZETEK A BALATONFÜREDI JÁRÁSBÍRÓSÁG TÖRTÉNETÉBŐL

Az Országos Levéltárban őrzött Igazságügyi-minisztériumi levéltár úgynevezett Általános iratai (levéltári jelzete: K 570) között található néhány, a Balatonfüredi Járásbíróság történetére vonatkozó, részben töredékesen fennmaradt dokumentum. Az iratok tartalma elsősorban a Balatonfüredi Járásbíróság számára megadandó a telekkönyvezési jogkörrel kapcsolatosak.

Dr. Segesdy Ferenc, a Balatonfüredi Járásbíróság vezetője írja az 1912 november 4-én kelt, El 1/B.36.számú levelében, reagálva a győri ítélőtábla 3058/1912. számú elnöki rendeletére: „a balatonfüredi királyi járásbíróság a győri királyi ítélőtábla területén az egyetlen törvényszéki székhelyen kívül fekvő járásbíróság, amely telekkönyvi hatáskörrel – többszöri kérelmezés dacára – máig sem lett felruházva ... Legcélszerűbbnek vélem azt a beosztást, hogy a balatonfüredi járás összes községeinek telekkönyvi hatóságává a balatonfüredi királyi járásbíróság tétessék. Annyival is inkább, mert a hagyatéki ügyekben szakadatlanul észlelhető jelenség, hogy különösen a Veszprémtől 40-50 kilométernyire eső

Tagyon, Balatoncsicsó, Zánka, Óbudavári és Szentantalfa községek telekkönyvei a Veszprémben fekvő telekkönyvi hatóság nehéz megközelíthetősége következtében nagymértékben rendezetlenek; olyannyira, hogy nem egy esetben az örökhagyók második, harmadik telekkönyvön kívüli tulajdonosai a vonatkozó ingatlanoknak. Figyelemmel továbbá arra, hogy a Balaton parton fekvő községek területén létező ingatlanok legnagyobb részben önálló birtoktestet képező kis parcellákból álló szőlőterületek, amelyek, mint ilyenek önállóan képezik a forgalom tárgyát, ez idő szerint tetemes távolságra esvén a telekkönyvi hatóságtól, gyakran tapasztalható, hogy a telekkönyvön kívül bonyolítatnak le a vételi ügyletek, ami a hitelviszonyoknak, úgy illeték meg rövidítése folytán, a királyi kincstár bevételeinek is tetemes hátrányára van ... Balatonfüred – a Balaton-melléki vasút megépítése, legújabbban a Szent Benedek rend milliókra menő befektetése folytán – nagyfokú fellendülés előtt áll, ... így sürgősen felállítandónak tartom a balatonfüredi járásbíróság mellett a telekkönyvi hatóságot.”

A járásbíróság épületének alaprajza

A hatáskörbővítéssel egy időben Veszprém város polgármestere felterjesztést intézett az igazságügyminiszterhez, amelyben azt kérte, hogy a Balatonfüredi Járásbíróságnak telekkönyvi hatósággal való felruházásával egyidejűleg a területéhez tartozó Veszprém megyei községek a veszprémi járásbírósághoz átcsatoltassanak. A veszprémi törvényszék elnökéhez írt, 1913. június 4-én kelt, El 1/B. 9.számú levelében a balatonfüredi járásbíróság vezetője a következő állásfoglalást terjesztette elő: „A balatonfüredi királyi járásbíróság területéhez a szervezéstől, vagyis 1871. évtől fogva a Zala megyei községeken túl törvénykezési tekintetben a következő hat Veszprém megyei község volt és van csatolva: Mencshely, Magyarbarnag, Németbarnag, Vöröstó, továbbá a tótvázsonyi körjegyzőség területéből Kishidegkut és Nagyhidegkut községek, összesen 2116 lakossal. A szervezéstől eltelt 42 év alatt a községek egyike sem kérelmezte és tudtommal ez idő szerint sem kérelmezi a Balatonfüredi Királyi Járásbíróságtól törvénykezési tekintetben leendő elcsatolását. ...

A feladatkör bővítését jóváhagyó leirat nem maradt fenn, megléte azonban valószínűsíthető, hiszen Jablonszky Ferenc budapesti építész már 1913 március 14-ére elkészítette a járásbíróság épületének bővítési tervét (az átalakítás előtti épület helyrajzát az 1. sz ábra mutatja; rajzolta: Kerepeszky Pál írnok): „A járásbíróságnak a helyiségei a következők lesznek: a bejáratól balra eső szárnyon lesz a vezető járásbíró tárgyaló- és dolgozószobája, valamint a járásbírói és jegyzői iroda. A bejáratól jobbra eső szárnyon lesz az előszoba, a bírói tárgyaló, telekkönyvtár és telekkönyvi irattár ... A fogházi rész tartalmazza az őrszobát, kőnyomdát, két magán és egy társas zárkát.”

Kétségtelen, hogy a most felsorolt hat Veszprém megyei község területi fekvése is olyan, hogy legcélszerűbben és legkényelmesebben a Balatonfüredi Járásbíróságot közelítheti meg (lásd: távolsági kimutatás)

Távolsági kimutatás (km-ben)

Község neve	Balatonfüredtől	Veszprémtől
Mencshely	21,33	24,91
Magyarbarnag	22,72	25,90
Németbarnag	23,18	26,36
Vöröstó	20,92	23,78
Kishidegkut	5,95	15,18
Nagyhidegkut	5,95	15,69

A községek tehát Veszprém városát, bár oda is jók a közlekedési utak – nagyobb távolságnál fogva – nehezebben közelíthetik meg. Annál is inkább, mert Veszprémbe e községekből vasúti közlekedés nincs, ellenben a mencshelyi körjegyzőséghez tartozó négy község a tőlük mintegy 8–10 kilométerre fekvő zánkai vasútállomáson át Balatonfüred székhelyet vasúton is elég kényelmesen megközelíthetik. Naponként észlelhető az is, hogy e községek lakossága tömegesen foglalkozik Balatonfüred és a szomszédos községek szőlőmunkáinál, mint szőlőmunkás napszámos, és ugyanezen községek lakossága gazdasági terményeinek értékesítése végett Balatonfüred község piacára jár. Sőt, mióta Balatonfüred községben egy takarékpénztári részvénytársaság és két betét-egyesület [sic!] is alakult, annak nyomai is észlelhetők, hogy e községek lakossága hitelviszonyainak kielégítése végett is mindinkább igénybe veszi a hozzá közelebb fekvő balatonfüredi pénzügyintézeteket.”

A nevezett községeknek Balatonfüredtől való elcsatolása valószínűleg nem következett be, mert azt sem a veszprémi törvényszéki elnök, sem pedig a győri királyi ítélőtábla tanácselnöke nem támogatta. Ez utóbbi a 3037/el.1913. számú levelében engedélyezte, hogy a Balatonfüredi Királyi Járásbíróság, mint telekkönyvi hatóság 1913. november 1-jén megkezdje működését.

Megemlítendő, hogy az igazságszolgáltatás szervei a járásbíróság épületét a balatonfüredi református egyházközségtől folyamatosan bérelték: Juraszek Jánosnak, veszprémi királyi törvényszék elnökének az igazságügy-miniszterhez írt El.18/T.8. számú, 1913 augusztus 13-i levele szerint évi 1600 korona volt az éves bérleti díj.

A Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület köszönetet mond mindazoknak, akik 2007. évi adójuk 1%-ával (131 467.- Ft) támogatták. Az összeget a „Füredi História” kiadására és megemlékezések lebonyolítására fordítottuk.

Kérjük, hogy 2008. évi adójuk 1 %-ával is támogassák tevékenységünket.

Adószámunk: 18918421-1-19

SZEKERES MIHÁLYNÉ

A FILIPOVITS CUKRÁSZDA

Csak az őshonos fürediek, vagy a város történetével, Füred múltjával foglalkozók tudják, hol volt Balatonfüreden a Láng cukrászda. A Filipovits cukrászda neve már a lakosság részének ismerős, a Kedves cukrászda nevet pedig az is ismeri, aki csak egyszer volt a város üdülővendége vagy gyógyulni vágyó betege. A város szimbóluma lett. Hírnevét egy a szakmáját, az embereket, a vendéglátást szerető család, a Filipovits házaspár alapozta meg.

A Filipovits-házaspár

Filipovits István 1897-ben Zalaegerszegen született. Az elemi iskola elvégzése után a „Kugler Henrik utód” Gerbeaud-féle Részvénytársaságnál kezdte a cukrász szakma elsajátítását, majd mesztervizsgát tett.

Az önálló élet megkezdésére Nagykanizsán nyílt lehetősége. Feleségével, Annus nénival, aki szintén cukrász mester volt, cukrászüzletet nyitot-

tak. Szorgalmukkal, becsületességükkel és nem utolsósorban a mindig friss, igényes termékeikkel hamar ismert és kedvelt cukrászdává vált az üzletük.

A sikernek szomorú ára lett, mert a sok és fárasztó munka miatt Pista bácsi szíve egyre többször adott okot a panaszra. Orvosi javaslatra 1938-ban felkereste a mai szív-kórház elődjét, az Erzsébet szanatóriumot. Az úgynevezett Szövetségházban (ma: Aranycsillag) kapott elhelyezést. Innen járt be naponta a szanatóriumba a kezelésre. Így aztán naponta elment a Blaha Lujza utca 7. szám az akkori Hermina udvar előtt. Az épületben korábban cukrászda volt, de már hosszabb ideje kihasználatlanul állt. Nem csoda, hogy felfigyelt a volt cukrászdára, amelyben lehetőséget, kihívást, új célt látott.

Felesége, Annus néni ebben is társnak bizonyult, elhatározták, hogy Füredre költöznek. Elképzelésüket motiválta, hogy közel volt a Szívszanatórium a savanyúvíz forrással, s nem utolsósorban a táj szépsége, a lakosság kedvessége is vonzotta őket.

Az elhatározást tett követte, melyben közrejátszott az is, hogy az épület alsó szintjét, ahol a termelőüzem és a cukrászda volt, eladásra kínálták. Így ezt a részt megvették, a felső szintet pedig lakás céljára bérelték ki.

Hogy a cukrászda és az üzem minél előbb üzemképes állapotba kerüljön, kettévált a család: Pista bácsi Füredre költözött, irányította a felújítási munkákat, korszerűsítette a termelőüzemet, berendezte a cukrász üzletet úgy, hogy az megfeleljen a kor és a vendégek igényeinek. Annus néni otthon maradt Nagykanizsán az akkor 7 éves kisfiúkkal és egy jól működő cukrászdával és termelőüzemmel, mert ennek a bevételeiből finanszírozták a füredi kiadásokat. Nehéz idők voltak ezek mindkettőjüknek. 1938 végén, 1939 tavaszán elkezdték az átköltözést, újra együtt lehetett a család.

Sokat dolgoztak mire bevezették az üzletet. A cukrászda egyre kedveltebb lett, a szanatóriumból egyre többen keresték fel egy-egy kávéra, friss süteményre. A nyári üdülővendégeknek kedvelt találkozó helyévé vált. Vasárnaponként a kerek templomi mise után az asszonyok kis csomagokban vitték haza a frissen sült krémeseket és az egyéb süteményeket. A megálmodott cukrászda egyre népsze-

rúbb lett. Az igényes szakmai színvonal, a családi kiszolgálás, a mindig friss sütemények és nyáron a fagyaltok vonzották a vendégeket. Az idősebb generáció ma is nosztalgiával emlegeti a különösen felejthetetlen remegő krémeseiket. A Filipovits család pedig arra emlékszik nosztalgiával, hogy karácsony előtt a család minden tagjának részt kellett vennie a helyben főzött szaloncukrok csomagolásában. Ez a közös munka még az államosítás után is összehozta a családot.

1951-ben államosították a cukrászdát, amely ekkor kapta a Kedves cukrászda nevet. A Filipovits házaspárnak addigra nagy volt a szakmai tekintélye, híres a cukrászdája és becsületességükhöz kétség nem fért. Így maradhattak alkalmazottként az eddig a tulajdonukat képező üzletben, sőt vezetők lehettek. Pista bácsi a cukrászüzemet, Annus néni az üzletet vezette. Annus néni a nyugdíjazásáig a vendéglátásban dolgozott, Pista bácsi, miután 1960-ban nyugdíjba ment, egészen az 1980-ban bekövetkezett haláláig a családjának, elsősorban az unokáinak szentelte az életét, gondoskodott róla, hogy legyen mindig friss süteményük.

A cukrászda az utca felől

A házaspárnak két fia született, de egyik sem folytatta a cukrász szakmát. László még Nagykanizsán született, ugyan kitanulta a szüleitől a mesterséget, szakmunkás vizsgát is tett, de inkább a technika, a gépek, a motorok érdekelték. Egy évig dol-

gozott cukrászként, s amint lehetősége nyílt a HAJÓGYÁRban a régi vágya teljesülésére, elhagyta a cukrász pályát. Esztergályos szakmát tanult, majd elvégezte a gépipari technikumot, végigjárta a szakma minden fokát és mint az egyik termelő-részleg vezetője ment nyugdíjba. Felesége, Kubicek Ilona több évig dolgozott a Kedves cukrászdában, majd pedig más vendéglátó egységben egészen a nyugdíjazásáig dolgozott.

A cukrászda terasza

A kisebbik fiú, István már Balatonfüreden született a cukrászda épületében. Ő sem lett cukrász, a pedagógiai pályát választotta. A diploma megszerzése után Nagyvázasnyban tanított. A szíve azonban visszahúzta Balatonfüredre. Előbb mint tanár, később mint igazgató tanított a Radnóti Miklós Általános Iskolában. Innen ment nyugdíjba 2008-ban. Felesége, Ebele Rozália ugyan rendelkezik vendéglátós végzettséggel, s dolgozott is rövid ideig ebben a szakmában, de Balatonfüreden már nem. Itt a Városi Tanácsnál volt a munkahelye, jelenleg pedig az egyik biztosító helyi kirendeltségét vezeti. Az unokák között ugyan van vendéglátós, de a cukrász szakmát egyik sem választotta. Így mára csak a legendás Filipovits cukrászda emléke maradt meg.

A cikk írója javasolja, hogy a Kedves cukrászda kapja vissza a Filipovits cukrászda nevet. A cikk Filipovits László és István visszaemlékezései alapján íródott.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

1974. JÚNIUS 3–7.: A 14. ORSZÁGOS BORVERSENY BALATONFÜREDEN

A nyár elején egy árverésen a gyűjteménynek sikerült megszereznie az 1974-ben, Balatonfüreden rendezett XIV. országos borverseny plakettjét, amely nyolcszögletű, 6 cm-es átmérőjű, ötvözetből készült. Tervezőjének/készítőjének eddig sajnos nem sikerült nyomára akadni.

A plakett előlapja

Az országos borverseny kísérő rendezvényeként június 1-én, szombaton délelőtt Balatonfüreden a Vasas Vitorlás Klub nagytermében és az előtte levő téren szőlészeti és borászati kiállítás nyílt. A nagy érdeklődéssel kísért eseményen jelen voltak a szakma országosan ismert képviselői: ott volt dr. Katona József, az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet főigazgatója, Dömötör József, a Borgazdasági Vállalatok Trösztjének vezérigazgatója, továbbá megjelentek Balatonfüred párt- és tanácsi vezetői is. A Balaton-felvidék nagy múltú szőlőkultúráját, kiváló borait bemutató kiállítást dr. Radnóti István, a megyei párt végrehajtó bizottságának tagja, a megyei tanács elnöke nyitotta meg. Érmek és diplomák tanúskodtak a Balaton-felvidék borászatának gazdag múltjáról, más tablók a nagyüzemek történetéről és a kisegítő gazdaságok fontosságáról adtak képet. Az ipar, a tudományos kutatás, a kereskedelem is „felvonult”, hogy beszámoljon: mivel járult hozzá ennek a népgazdasági

fontosságú ágazat fejlődéséhez. A kiállításnak nagy sikere volt szakmai körökben, de a nagyközönség soraiban is. A kiállítás 7-én, pénteken zárt.

A fő esemény, a XIV. országos borverseny június 3-án, hétfőn délelőtt a SZOT Szanatórium dísztermében kezdődött meg. A szakág mintegy száz képviselője termelő üzemekből, kutató intézetekből, az illetékes főhatóságoktól, a Mezőgazdasági és Élelmezési Minisztériumból vettek részt az ünnepi aktuson. Megjelent István János, a megyei tanács általános elnökhelyettese, Kriska János osztályvezető és sok más szerv, intézmény képviselője.

A vendéglátó, Balatonfüred város nevében dr. Pálffy Károly tanácselnök üdvözölte a megjelenteket, majd dr. Kovács Imre, a Mezőgazdasági és Élelmezési Minisztérium főosztályvezetője tartott megnyitót. Beszédében hangsúlyozta a XIV. országos borversenynek jelentőségét, hogy két gazdag bortermésű év és a Budapesten rendezett borvilágverseny (1972) után ez jó alkalom az azóta végzett munka értékelésére. A cél az, hogy jobb minőségre, a termelésben nagyobb hozamra ösztönözzön, segítse a technológia fejlődését, a szakág hírének, tekintélyének növelését. 1973-ban a szőlő- és borágazat adta a belföldi mezőgazdasági termékforgalom 6,1 százalékát, a mezőgazdasági exportnak pedig 8,1 százalékát. Végül megköszönte a vendéglátók gondos szervezését, majd szigorú és tárgyilagos ítéletet kért a bírálóbizottság tagjaitól.

A XIV. országos borversenyen 840 borminta vett részt. Veszprém megyét 40 minta képviselte. A beküldött borokat nem a termelők, a szőlősgazdák és borászok küldték be – eltérően a mai gyakorlattól, amikor a termelők nevezhetik be boraikat –, hanem a kereskedelmi forgalomban kapható italokból válogatták össze, az elárusítóhelyek polcairól leemelve. A minősítést hat bizottságban 7-7 szakember végezte a nemzetközi borbírálat szabályai és módszerei szerint. Eszerint nem borok minőségét díjazták jó pontokkal, hanem azok hiányosságait értékelték hibapontokkal, így azok lettek a legjobbak, amelyek a legkevesebb pontot gyűjtötték össze.

A bizottság hétfő délután megkezdte munkáját. Az első napi eredményeket kedden délelőtt hirdet-

ték ki. A hét folyamán a résztvevőkre kemény megmérettetés várt, végül 7-én, pénteken fejeződött be a XIV. országos borverseny. A 840 beküldött bormintából a bírálóbizottság 268-at arany, 455-öt ezüst, 89-et bronzéremmel és 9-et oklevéllel jutalmazott. A díjak kiosztására csak később, a tapasztalatok összegezése, a szakmai értékelés után került sor.

A plakett hátlapja

Szabó György, a Mezőgazdasági és Élelmezési Minisztérium főelőadója, az országos borverseny bírálóbizottságának titkára, a tapasztalatokról a következőket nyilatkozta: „... Jó évjárat borai kerültek a bírálók elé, de az érmesek magas száma egyben azt is mutatja, hogy a borászok is mindenben eleget tettek a kezelés minőségi követelményeinek. ... Általában megállapítható, hogy az alapborok minősége tovább javult, a borkezelési technológia többé-kevésbé a szövetkezetekben is elérte az állami gazdaságok szintjét. Ezt bizonyítja, hogy a szövetkezetek a forgalmi kategóriában 11 arany, 41 ezüst, 14 bronz, a termelői kategóriában pedig 26 arany, 73 ezüst és 20 bronz énnel szereztek. ... Külön örömdetes, hogy az idei borversenyen alapvetően vált a nagy termelői és közfogyasztású borokat helyezték előtérbe. A bíráló bizottság – illetékesek ösztönzésére – elsősorban arra volt kíváncsi, hogyan vizsgáznak azok a borok, amelyeket az ország lakossága fogyaszt, s amelyek túlnyomó többségében külföldön, reprezentálják hazánk borászatát. Ennek az elvnek megfelelően 323 olyan bormintát emeltek ki a kereskedelmi pultokról, amelyek az év minden szakában megvásárolhatók. ... A bíráló bi-

zottság – az eredmények alapján – összességében kiválónak minősítette a közfogyasztású borokat.”

Bor, borverseny

A bor az emberek által fogyasztott legrégebbi élvezeti cikk. A bortermelők már időtlen idők óta arra törekszenek, hogy minél jobb minőségű bort szolgáljanak fel a fogyasztók asztalára. A borászok nagyon büszkék boraikra, – a közmondás szerint is: van a jó bor, a jobb bor és az én borom –, ezért a borok megmérettetésére évszázadok óta borversenyeket rendeznek. Valamennyi borverseny jellemzője, hogy a borok termelőjét nem ismerve, a szakértő borbírák a borokat megkóstolják, és arról általában számokban kifejezett véleményt alkotnak, felállítva egy sorrendet.

Ma a borversenyeknek igen sok típusát rendezik meg. Legelterjedtebb a területi borverseny (hegyközségi, borvidéki, országos és nemzetközi), ahol a borok legnagyobb választéka szerepel. Ugyancsak gyakori a fajta (pl. Cserszegi fűszeres), a kategória (pl. rozé) borverseny is, ahol ezeknek a kategóriáknak borai kerülnek összehasonlításra. A kereskedelmi borversenyeken a bor érzékszervi minősítése mellett elbírálják a palack megjelenését is (palack, címke, dugó stb.). Az utóbbi években terjedtek el örömdetes módon a gasztronómiai borversenyek, ahol egy-egy ételhez legjobban illő bor kiválasztására kerül sor (pl. vadászok bora a különböző vadételekhez, sajtok és bor, halételekhez borok választása). A borversenyeken elért jó helyezés elsődlegesen erkölcsi siker a borász számára, de nem elhanyagolható az ezt követő piaci eredmény sem.

A borverseny a nevezéssel, majd a minták beszállításával kezdődik. A szervezőkkel közölni kell a bor termőhelyét, évjáratát, fajtáját, kategóriáját, az esetleges különleges kezeléseket (pl. barrique), valamint a borverseny jellegének megfelelően kért egyéb adatokat (pl. forgalmi bor, termelői bor). A mintákat a versenyig száraz, idegen szagoktól mentes, pincehőmérsékletű helyiségben kell tárolni. A borokat az előkészítő bizottság a kóstolási sorrendnek megfelelően rendszerezi. Ez egy igen fontos, nagy szakmai tapasztalatot igénylő feladat. Nagyon nagy jelentősége van annak, hogy a bírálók milyen sorrendben kóstolják a borokat, miután egy intenzív illattal-zamattal rendelkező bor után egy könnyedebb, elegánsabb bor nagyon nehezen értékelhető. A besorolásnak alapvető elvei – a teljesség igénye nélkül – a kóstolás sorrendjében: fehérbor, rozébor, sillerbor, vörösbor, borkülönlegesség, szénsavas bor, likőrbor, borpárlat; emelkedő cukor-

tartalom; újbor, óbor, muzeális bor; kevésbé illatos, intenzív illatú; reduktív, oxidatív, különleges kezelésű. Egy bíráló egy nap 50 bornál többet lehetőleg ne bíráljon, miután az ember érzékszervei hamar elfáradnak.

A borokat az adott kategóriának megfelelő hőmérsékletre kell temperálni, a bemutatás előtt már lehetőleg egy nappal, hogy a bor meg tudjon pihenni, és a legjobb minőségét mutassa. A palackot a kitöltés előtt egy órával fel kell bontani, hogy a bor és dugó közötti légtér ki tudjon szellőzni, a bor illatanyagai felszabadulhassanak.

A minősítést 5 vagy 7 főből álló bizottságok végzik. A borbírák részére követelmény a megfelelő szakmai hozzáértés, mely helyi borversenyeken általában a borbíráói vizsga letételét jelenti, a nagyobb területi borversenyeken azonban már mindenképp szakirányú iskolai végzettség is elvárt. A borbíráló helyiség tiszta levegőjű, természetes fénnel megvilágított olyan szoba, ahol lehetőleg valamennyi bíráló számára külön asztal biztosított. A bor színének és tisztaságának elbírálásához gyertyát gyújtanak az asztalon. Ezek a tulajdonságok – a gyertya lángja elé helyezve a borospoharat – érzékelhetők a legjobban. A bíráló számára ezen felül ásványvizet, jellegtelen sajtot és kiflit adnak az egyes borok után az ízek semlegesítésére. Természetesen szükség van vödörre a bor kiköpéséhez, és kiöntőre a pohárban maradt bor számára.

A borokat a kóstolási sorrendnek megfelelően kancsóból, teljesen letakart palackból, vagy a bort az előkészítő helyiségben poharakba töltve szolgálják fel. A borbíráló először a bor tisztaságát, színét, megjelenését vizsgálja. Ezt követően a kóstoló a bort pohárban megforgatva, – hogy az illat anyagok minél jobban felszabaduljanak – a pohárba röviden, mélyet szippantva a bor illatát értékeli. Egy kortyot a szájba véve azt jól megforgatja, hogy az a száj minden részéhez eljusson, esetleg levegőt is átszíva a boron értékeli az íz és a zamatanyagokat. Egész kis kortyot lenyelve állapítja meg a zamatanyagok összetételét és tartósságát. Értékkítéletét a kiadott bírálati lapon rögzíti számokban, esetleges külön észrevételeit is feljegyezve.

Ma Magyarországon két pontozási rendszer van terjedt el, a hagyományos 20 pontos, és újabban a Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal által javasolt 100 pontos (nemzetközi borversenyeken csak ezt szabad használni). Mindkét rendszerben a bor tulajdonságait (megjelenés, szín, illat, íz, összbenyomás, ezek intenzitása és finomsága) pozitív pontozással értékelik, majd az egyes bírálók által

adott pontok átlagát, illetve a középértéket figyelembe véve határozzák meg, hogy a bor mennyi pontot kapott. Az így elért összes pontszám (maximum 20, illetve 100) határozza meg a bor helyezését. Az általánosan használt helyezések: champion, nagy aranyérem, aranyérem, ezüstérem, bronzérem. Az általánosan alkalmazott elv szerint a bevezetett borok 30%-a részesülhet érem díjazásban.

1857-ben gróf Széchenyi István kezdeményezésére megrendezték az első Magyar Általános Mezőgazdasági Kiállítást, amelyen borverseny is volt. Az első díjat a tolcsvai aszúbor nyerte. 1885-ben a Budapesten megrendezett Országos Általános Kiállításon állandó borászati kiállítás nyílt, ahol a borászati anyagot tudományos szempontok alapján rendezték el. Magyarország bortermése, a filoxeravész előtti állapotában, itt mutatkozik be utoljára hiánytalan gyűjteményben. Az 1893-tól évente megrendezett kertészeti kiállításokon borászati anyag is rendszeresen szerepelt. 1899-ben Szege-den, az I. Országos Mezőgazdasági Kiállítással egy időben, megtartották az első borászati kongresszust. Az 1863-ban Hamburgban rendezett kiállításon elismerték a Tokaj-hegyaljai borok világelsőségét és a magyar borok sokféleségét. Kiválóan szerepeltek boraink a bécsi (1873), a londoni (1874) és a párizsi (1879) kiállításokon, ahol magyar borászok nyertek aranyérmet, illetve első helyezést. Az 1897. évi brüsszeli nemzetközi kiállításon az Országos Központi Mintapince kiállított borainak legnagyobb része kitüntetésben részesült. Az 1900. évi párizsi kiállításon 130 magyar kiállító közel 800 fajta borral szerepelt.

A kétévente megrendezett VinAgora Nemzetközi Borverseny szervezője a Magyar Szőlő és Bor-kultúra Egyesület. Országos borversenyt rendez a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa. 1998-tól az országos mellett megyei és borvidéki versenyeket is rendeznek.

A borok legrangosabb vetélkedői a nemzetközi borversenyek. Az 1945 utáni első Nemzetközi Borversenyt Budapesten rendezték 1958-ban (a 232 aranyéremből százal magyar borokat tüntettek ki), amelyet még hat másik követett. A hetedik az 1972-ben rendezett első borvilágverseny volt. Újabban a sportolimpiákkal egyező évben világborversenyt rendeznek.

Az 1945 utáni első hazai Országos Borversenyt 1955-ben rendezték; 1956–1964 között évente került sor erre az eseményre Budapesten, illetve vidéken. Országos borversenyt hazánkban jelenleg 2 évente rendeznek.

I.	1955.	Budapest
II.	1956.	Budapest
III.	1957.	Budapest
IV.	1958.	Budapest
V.	1959.	Eger
VI.	1960.	Budapest
VII.	1962.	Budapest
VIII.	1964.	Budapest
IX.	1966.	Budapest
X.	1967.	Budapest
XI.	1968.	Budapest
XII.	1969.	Eger
XIII.	1971.	Sárospatak
XIV.	1974.	Balatonfüred
XV.	1976.	Szekszárd
XVI.	1978.	Kecskemét
XVII.	1980.	Budapest

XVIII.	1982.	Noszvaj
XIX.	1984.	Székesfehérvár
XX.	1985.	Budapest
XXI.	1987.	Eger
XXII.	1990.	Kecskemét
XXIII.	1992.	Sárospatak
XXIV.	1994.	Pécsvárad
XXV.	1996.	Gyöngyös
XXVI.	1999.	Budapest
XXVII.	2001.	Budapest
XXVIII.	2003.	Budapest
XXIX.	2005.	Kecel
XXX.	2007.	Eger

Irodalom:

Kozma Pál: A szőlő- és borkultúra története Magyarországon. Bp.: Mezőgazdasági Kiadó, 1995.

Napló 1974. júniusi számok

ÚJ KÖNYVEK

(Megvásárolhatók a balatonfüredi Városi Könyvtárban)

JALSOVITS ALADÁR:

A BALATONFÜREDI GYÓGYHELY ÉS KIRÁNDULÁSI HELYEI 1878. VESZPRÉM, 2008.

Az 1878-ban Budapesten megjelent kiadás javított, hasonmás változata, a Balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteményben őrzött példány alapján, Lichtneckert András magyarázó és kritikai jegyzeteivel. Lichtneckert András magánkiadása.

LICHTNECKERT ANDRÁS:

A BALATONFÜREDI SZŐLŐHEGY ÉS SZŐLŐHEGYI ÖNKORMÁNYZAT TÖRTÉNETE. BALATONFÜRED, 2008.

A könyvben kirajzolódnak a régi családok, öröklési szokások, nemesek és jobbágyok terhei, tulajdonai, a munkát övező hagyományok. A kiadvány bepillantást enged a régi füredi szőlőművelők, bortermelők életébe, gondjaiba, sőt még a pénztárcájukba is. A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai sorozat 39. kötete.

LICHTNECKERT ANDRÁS:

A BALATONARÁCSI SZŐLŐHEGY ÉS SZŐLŐHEGYI ÖNKORMÁNYZAT TÖRTÉNETE. BALATONFÜRED, 2008.

A könyv lapjain megelevenednek a régi családok, öröklési szokások, nemesek és jobbágyok terhei, tulajdonai, a munkát övező hagyományok. A kötetben összegyűjtött dokumentumokból, például az adásvételi szerződésekből kitűnik, szőlőtermő vidéken akkor van pénzben is kimutathatóan magas értéke a földnek, ha más településeken lakó tulajdonosok is vannak, és ha jó a bor minősége. Árácson akkor lettek olcsóbbak a telkek, amikor völgybe kezdték telepíteni a szőlőt. Doktori disszertáció. Lichtneckert András magánkiadása.

NÉMETH ÁKOSNÉ:

BALATONFÜRED NEVEZETES ÉPÜLETEI. BALATONFÜRED, 2008.

Mintegy nyolcvan helyi épület (magánházak, templomok, középületek) történetét meséli el, felkutatva forrásokat, könyveket, dokumentumokat, a még fellelhető szóbeli forrásközlőket. Nem csak a legismertebb házakét (a Jókai-villa, a Horváth-ház vagy a Yacht Club), hanem a kevésbé ismertekét is. A szerző igyekszik megmenteni és felmutatni minden értéket, de csak a legkritikább esetben kommentál. Tudomásul veszi a változásokat, és pontosan rögzíti őket. A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai sorozat 40. kötete.

SIMON KÁROLY:

A SZÉCHENYI CSALÁD ÉS A BALATON. BALATONFÜRED, 2008.

A Széchenyi család és a Balaton kapcsolatát mutatja be a szerző a kötetben, szerepüket a magyar tenger és környékének életében, kultúrájának, hajózásának, sportéletének fejlődésében, kezdve Széchenyi Ferentől Széchenyi Istvánon át, Széchenyi Emilig bezárólag. A balatonfüredi Széchenyi Társaság *Balatoni füzetek* sorozatának 2. kötete.

VERESS GÁBOR – BERÉNYI ISTVÁN:

A SZANATÓRIUMTÓL A SZÍVKÓRHÁZIG. BALATONFÜRED, 2008.

A Szívkórház történetét mutatja be kezdve a savanyóvízi kúrák első alkalmazásától egészen napjainkig, rendkívül gazdag és színes képanyaggal illusztrálva. A Balatonfüredi Állami Szívkórház kiadványa.

Balaton-Füred fürdő ivókúra poharai
(Tablókép a Helytörténeti Gyűjteményben)

Dr. Németh László (Budapest) ajándéka

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM I. SZÁM 2005.

A Szentmihályi és a szentmihályi várak közötti csata (1711-1712)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM II. SZÁM 2005.

A Füredi kastély (1870-1871)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM III. SZÁM 2005.

Füredi család (1870-1871)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM IV. SZÁM 2005.

A Füredi kastély (1870-1871)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM V. SZÁM 2005.

A Füredi kastély (1870-1871)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM VI. SZÁM 2005.

A Füredi család (1870-1871)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM VII. SZÁM 2005.

A Füredi család (1870-1871)

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM VIII. SZÁM 2005.

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM IX. SZÁM 2005.

A Füredi család (1870-1871)